

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Klára Pospíšilová

**GENDEROVÁ ANALÝZA TEXTŮ O ČESKÝCH
UROZENÝCH ŽENÁCH RANÉHO STŘEDOVĚKU
A JEJICH PODÍLU NA NÁBOŽENSKÉM ŽIVOTĚ**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Tereza Jiroutová – Kynčlová

Praha 2013

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 4. 1. 2013

Podpis .....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí této bakalářské práce Mgr. et Mgr. Tereze Jiroutové-Kynčlové za velmi cenné a užitečné rady, vstřícnost a trpělivost a své sestře Lucii Pospíšilové za odbornou a psychickou podporu a za pomoc s jazykovými korekturami textu.

OBSAH

OBSAH	4
1. ÚVOD	5
1.1. LITERÁRNÍ PRAMENY STŘEDOVĚKU	8
1.2. VÝBĚR PRAMENŮ	10
1.3. GENERICKÉ MASKULINUM	12
2. TEORETICKÁ ČÁST	14
2.1. POHLAVÍ A GENDER	14
2.1.1. OBECNÉ VYMEZENÍ KATEGORIÍ POHLAVÍ A GENDER	14
2.1.2. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY KE KATEGORIÍM POHLAVÍ A GENDER.....	16
2.2. FEMININITA A MASKULINITA	18
2.2.1. STŘEDOVĚKÉ POJETÍ FEMININITY	21
2.3. GENDEROVÉ STEREOTYPY A GENDEROVÁ SOCIALIZACE	24
2.4. ŽENA JAKO „TA DRUHÁ“: PŮVOD PODŘÍZENOSTI ŽEN VE SPOLEČNOSTI	30
2.5. GENDER V JAZYCE A LITERATUŘE	33
2.6. FEMINISTICKÝ PŘÍSTUP K LITERÁRNÍMU DÍLU.....	36
2.6.1. FEMINISTICKÁ LITERÁRNÍ TEORIE A KRITIKA	37
2.6.2. TEORIE REPREZENTACE	41
2.6.3. DISKURS A FEMINISTICKÁ TEORIE	44
3. ANALYTICKÁ ČÁST	47
3.1. SEZNÁMENÍ S MLADOU A DOBRAVOU	47
3.1.1. MLADA	47
3.1.2. DOBRAVA	48
3.2. PŘEDSTAVENÍ ZVOLENÝCH PUBLIKACÍ	48
3.2.1. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ	48
3.2.2. DALIMILOVA KRONIKA ČESKÁ.....	49
3.2.3. DĚTMAROVA KRONIKA.....	50
3.3. METODOLOGIE.....	50
3.3.1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE VÝZKUMU	50
3.3.2. VÝZKUMNÁ STRATEGIE	51
3.3.3. TECHNIKA SBĚRU DAT	53
3.4. ANALÝZA KRONIKÁŘSKÝCH ZÁZNAMŮ	53
3.4.1. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ	53
3.4.2. DALIMILOVA KRONIKA ČESKÁ.....	59
3.4.3. DĚTMAROVA KRONIKA.....	61
4. ZÁVĚR	64
BIBLIOGRAFIE	68

1. ÚVOD

„Každá společnost, každá doba si vytváří vlastní obraz ženství a mužství – souhrn očekávání, předsudků a společenských norem“ (Valdrová, 2004: 10). Otázkou však není pouze podoba těchto „obrazů“, ale především podstata jejich utváření. Přibližně až do poloviny 20. století dominovala ve společnosti představa, že psychické rozdíly mezi pohlavími jsou určovány tělesností, která je determinována genetickou výbavou a hormonálními vlivy (Poněšický, 2008). Od začátku 60. let téhož století začal však převážně ve společenských vědách postupně převládat názor, že jsou v tomto ohledu určující spíše kulturní a sociální faktory. Biologický determinismus začal být v rozporu s antropologickými výzkumy, které přesvědčivě dokládají, že se vnímání genderových rozdílů (tedy v čem se muži a ženy údajně odlišují) v různých kulturách zásadně liší (Pavlík, 2006: 9). Výsledkem těchto nesrovnalostí se stala nová teorie genderu, vycházející z konstruktivistického paradigmatu chápajícího rozdíly mezi muži a ženami spíše jako kulturně a sociálně podmíněné. Tento obrat je možno podpořit i výrokiem feministické teoretičky Simone de Beauvoir: „Ženou se člověk nerodí, nýbrž spíše stává¹“ (Beauvoir, [1949] 1956: 273), který odkazuje právě na společenské podmíněnosti konstrukce ženství.

Velmi důležitou roli v otázce charakteristik mužství a ženství zaujímá literatura jako vlivná oblast kultury. Literární texty mají vliv na utváření a reprodukování významů přisuzovaných mužům a ženám a zároveň nám umožňují porozumět zobrazování skutečnosti v odlišných dobách či kulturách. Domnívám se proto, že právě literární texty představují důležité médium, jehož prostřednictvím můžeme nahlédnout způsob, jakým jsou atributy mužství a ženství ve společnosti utvářeny. Je důležité si uvědomit, že jazyk (v obecném smyslu, nejen v literárním díle) z velké části ovlivňuje naše vnímání skutečnosti a do značné míry rozhoduje o tom, jaké významy a hodnocení budeme v rámci jedné kultury sdílet. Slova je třeba v této souvislosti chápat jako „symboly nesoucí význam“ (Renzetti, Curran, 2003: 173). Z této premisy pak plyne složitost vztahu mezi jazykem, resp. literaturou, a skutečným životem. Zdá se, že „hranice mezi nimi mohou být snadno prostupné a mohou umožňovat jejich vzájemné působení a ovlivňování“ (Morris, [1993] 2000: 19).²

---

¹ „*One is not born, but rather becomes, a woman.*“ (citát se nachází v úvodu druhé části knihy *Druhé pohlaví*, která nebyla dosud přeložena do českého jazyka)

² Detailněji dále analyzuji vztah jazyka, literatury a reality v kapitole 2.5. *Gender v jazyce a literatuře*.

Tato bakalářská práce se soustřeďuje na kroniky, které byly sepsány během 11. – 14. století. Jejich prostřednictvím se pokusím nahlédnout do života, respektive literárních a textových reprezentací, českých urozených žen raného středověku. Zaměřuji se přitom na jejich činy, které měly dalekosáhlý podíl na rozvoji křesťanského náboženství. Mým cílem však není snaha zmapovat jejich životní úděly. Zaměřuji se zde na jejich reprezentaci v daném typu literatury, na to, jakým způsobem je autoři kronik³ zobrazují (a zda se jim ve svém díle vůbec věnují) a jaký jazyk pro jejich charakteristiku používají. Důležitým záměrem je také na základě specifických reprezentací v hodnocených kronikách odhalení způsobu, jakým se ve středověku konstruoval gender. Pokusím se na základě literárních pramenů, jakožto obrazu jejich doby, nahlédnout na mechanismus tvorby dobových představ o femininitě a maskulinitě, které jsou spolu ve velice blízkém vztahu, což zdůrazňuje např. Petr Pavlík (Pavlík, 2006: 9). Maskulinita má smysl pouze ve vztahu (protikladu) k femininitě a naopak.

Výzkum konstruování genderu, či tzv. sociálního pohlaví ve středověku a raném novověku zůstává v českém badatelském prostředí stále poněkud opomíjen s výjimkou studií Jany Ratajové a Lucie Storchové: *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku* (Praha 2008) a *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku* (Praha 2009). Nutno podotknout, že v zahraničí se jedná o poměrně často diskutované a zpracovávané téma, a to již od 80. let 20. století⁴.

Pro genderovou analýzu jsem zvolila postavy dvou přemyslovských sester Mlady a Dobravy.⁵ Byly dcerami významného knížete Boleslava I. (doba vlády přibližně 935 – 967/972), mladšího bratra českého patrona sv. Václava. Obě se významnou měrou podílely na rozvoji náboženského života. Mlada, díky které bylo

---

³ Záměrně zde uvádím tvar generického maskulin, neboť jak diskutuji v kapitole 1.1. *Literární prameny středověku*, ženské autorky středověkých kronik neexistovaly, případně se jejich literární díla tohoto typu nedochovala.

⁴ Již od 80. let 20. století se ve Velké Británii každoročně koná konference organizace „Gender and Medieval Studies“. Ze zahraničních publikací, které se tomuto tématu věnují, jmenujme například: Mills, Robert, Emma, Campbell. (eds.). 2004. *Troubled Vision. Gender, Sexuality and Sight in Medieval Text and Image*. Basingstoke: Plagrove Macmillan., Farmer Sharon A., Carol Braun Pasternack (eds.). 2003: *Gender and Difference in the Middle Ages*. Minneapolis: University of Minnesota Press., Schaus, Margaret C. (ed.). 2006. *Women and Gender in Medieval Europe*. New York: Routledge.

⁵ V původní latinské verzi Kosmovy kroniky je uveden tvar „*Dubrauca*“. Německý kronikář Dětmar ji nazývá „*Dobrava*“ (Bona, Guta – v něm. jazyce „dobrá“). Polský historik O. Balzer se v díle „*Genealogia Piastów*“ (Balzer, 1895) rozhoduje pro znění „*Dubravka*“ – vychází z Kosmovy kroniky a letopisů Hradištsko-Opatovických, které pouze opisovaly Kosmase. Pozdější historikové se přiklánějí k variantě „Dobrava“, tento tvar tedy v práci používám.

v Praze zřízeno biskupství (neméně významným počinem je i založení prvního ženského kláštera benediktinské řehole u chrámu sv. Jiří na Pražském Hradě). Dobrava, která se prostřednictvím sňatku s polským knížetem Měškem podílela na christianizaci do té doby pohanského Polska.

Jak již bylo řečeno, zabývám se otázkou reprezentace Mlady a Dobravy ve středověkých kronikách, pro což jsem jako výzkumnou metodu zvolila obsahovou analýzu a kritické čtení textu optikou genderové analýzy. V tomto konkrétním případě se jedná o kvalitativní obsahovou a textovou analýzu, která vzhledem k tématu práce představuje nejvhodnější postup. Zvolila jsem feministický přístup, který předpokládá, že většina společností je patriarchálních a androcentrických.⁶ Zároveň nahlížím na gender z pohledu sociálně konstruktivistického paradigmatu. Vycházím tak z předpokladu, že se muži a ženami nerodíme, ale stáváme se jimi v průběhu genderové socializace (Pavlík, 2006: 9).

Studiem reprezentací se snažíme odkrývat společenské konstruování reality a odkazujeme tak na její obtížné, ne-li nemožné vykreslení, neboť různí lidé vnímají realitu odlišným způsobem (Crotty, 1998: 9). V této souvislosti je také třeba vyjasnit pozici autorky tohoto textu. Jsem si vědoma faktu, že do této práce přináším své subjektivní stanovisko. I přes snahu zaujmout odstup se domnívám, že je nemožné docílit jeho absolutní hodnoty. Jak upozorňuje Simone de Beauvoir ([1949] 1967: 22), neexistuje žádný objektivní popis či pojednání o jakémkoli lidském problému. Naše stanovisko vychází vždy z hodnot, které jsou předem dány a výrazně ovlivňují náš pohled. Pro správné uchopení problematiky je tedy třeba pokusit se odhlédnout od těchto zažitých struktur a snažit se k ní přistupovat s kritickým myšlením jako nezbytnou součástí. Na tuto nemožnost docílení nezaujatého pohledu a absolutní objektivnosti upozorňují rovněž Claire M. Renzetti a Daniel J. Curan (2003: 33). Badatelé/badatelky jsou vždy jedinci s konkrétními motivacemi, cíli, očekáváními či představami a veškeré tyto aspekty ovlivňují průběh a výsledek výzkumu (Matonoha, 2005b: 31). S tímto tvrzením souhlasí i Kateřina Zábrowská, která odmítá představu autora/autorky jako subjektu popsatelného v několika charakteristikách (například

---

⁶ *patriarchát* označuje pohlavně-genderový systém, v němž muži zaujímají nadřazené postavení vůči ženám a v němž jsou vlastnosti a činnosti vnímané jako mužské hodnoceny výše než ty, které jsou vnímány jako ženské (Renzetti, Curran, 2003: 22)

androcentrismus je koncepcí, která vyjadřuje skutečnost, že v dané společnosti je na symbolické rovině maskulinita chápána jako nadřazená (dominantní) femininitě a jako norma, od které je femininita odvozena (Bem, 1993 cit. in Pavlík, 2009:112).

Detailnější vysvětlení těchto termínů v podkapitole 2.1.1. *Obecné vymezení kategorií pohlaví a gender*, termínu patriarchát poté i v podkapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderové socializace*.

vzdělání, věk, třída), neboť existuje mnoho utajených faktů, které mohou stát v protikladu a které mají na výzkum vliv (Zábrodská, 2009: 15-16).⁷ Do výzkumu vkládáme nejen své osobní zkušenosti, které se nedají jednoduše definovat a reflektovat, zároveň samotný výzkum mění naše uvažování – na jeho začátku tedy můžeme přistupovat k určitému problému jiným způsobem, než na jeho konci.

Záměrem současného feministického pojetí vědy však není snaha o objektivismus, ale spíše o vědomou a důkladnou reflexi výše zmíněných aspektů (ibid). V této bakalářské práci k analýze částečně přistupuji z „perspektivy potlačeného“⁸, která na jedné straně může podat „autentičtější“ verzi reality, neboť ji zbavuje tradičních ideologických nánosů, zároveň však v sobě může skrývat určitá úskalí (Matonoha, 2005: 32–33). V této souvislosti představuje Donna Haraway nový koncept přístupu, prostřednictvím kterého je možno definovat naši pozici v rámci výzkumu, tzv. *koncept situovaného vědění*, kdy jsme si vědomi určitého omezeného úhlu pohledu a tuto omezenost jsme dále schopni reflektovat. Tento koncept českým čtenářům/čtenářkám zprostředkovává a dále rozvíjí například Jan Matonoha (2005: 32–33).

Tento omezený pohled souvisí s naší pozicí v rámci výzkumu, která je, jak bylo řečeno výše, ovlivněna nejen popsitelnými charakteristikami naší osobnosti, ale rovněž i jevy obtížně popsitelnými. Na závěr úvodní kapitoly si tedy dovoluji citovat Kateřinou Zábrodskou: „Věřím, že subjekt, který začal psát tento text, není totožný se subjektem, který jej dokončil, a že text není o nic výtvozem mým, než já jsem výtvozem tohoto textu“ (Zábrodská, 2009: 15–16).

1.1. LITERÁRNÍ PRAMENY STŘEDOVĚKU

Kultura středověku byla v jednotlivých evropských zemích, tedy i v Čechách a na Moravě, výrazně spojena s přijetím křesťanství. V českých zemích se toto náboženství objevilo přibližně kolem poloviny 9. století n. l. V první fázi vznikaly pouze staroslověnské texty, později začaly být nahrazovány latinou. Jak zmiňuje Jana

---

⁷ Subjektivitu autorů/autorek vstupující do vznikajících textů je třeba mít na paměti také při hodnocení přístupů autorů sledovaných kronik, kteří stejně jako já (autorka této bakalářské práce), mohou do svého textu rovněž přinášet svůj subjektivní náhled.

⁸ Sandra Harding (Harding, 1987 cit. in Matonoha, 2005: 32-33) představuje odlišné názorové pozice zaujímané feministickou kritikou. Jednou z nich je tzv. teorie stanoviska, která zdůrazňuje vliv naší konkrétní pozice a tvrdí, že právě feministická pozice (jakožto pozice společensky neprivilegovaných subjektů) odhaluje jinou, mnohdy neviděnou verzi reality. V návaznosti na koncept Donny Haraway (Haraway, 1991 cit. in Matonoha, 2005: 33) si jsem vědoma toho, že ačkoli je možné vidět z „perspektivy zdola“ autentičtější verzi reality, zároveň je tato pozice zatížena určitými stereotypy, se kterými k poznávání přistupujeme.

Nechutová (Nechutová, 2000: 33), literární kultura 10. – 11. století byla kulturou dvojjazyčnou, neboť i přes značnou převahu latiny byla stále rozšířená rovněž slovanská liturgie. Rovněž zdůrazňuje, že se jednalo o *kulturu mnišskou*. Jejími nositeli byli především benediktinští mniši, ale také světští kněží, mezi nimi i kronikář Kosmas. Literární díla této doby vznikala především v klášterech, určena pak byla pro značně omezené publikum. Připomeňme si, že v raném až vrcholném středověku byla většina obyvatelstva negramotných a latinského jazyka neznalých. Teprve ve 13. století vznikají předpoklady pro literaturu psanou v národním jazyce a rovněž se začíná rozšiřovat světské publikum, dochází k „laicizaci kultury i literatury“ (Nechutová, 2000: 35).

Mezi nejčastější středověké literární prameny patřily legendy, které zobrazovaly především životy mučedníků/mučednic a světců/světic. Zůstává však otázkou, do jaké míry je lze považovat za pramen historický. Byly sepisovány především pro náboženské povznesení a morální poučení čtenářů/čtenářek (Nechutová, 2000: 36), nesloužily pro poučení historické.

Významné prameny středověké historiografie naopak představují kroniky, které zpočátku vznikaly výlučně na půdě církve (na objednávku církevní instituce) a bez uměleckých ambicí (Kutnar, Marek, 1997: 16). Jejich úkolem byla na prvním místě oslava Boha. Středověký kronikář tedy nelíčí, nebo nechce či neměl by líčit činy králů či papežů, ale boží činy, uskutečňované těmito vyvolenci – „*gesta Dei per viros*“ (Nechutová, 2000: 65).

U středověkých kronik je faktografická stránka upozaděna, rozhodující jsou spíše ideologické a myšlenkové složky (Kutnar, Marek, 1997: 24). Odráží se zde sociální zkušenost a především „společenské vědomí sociální skupiny, k níž autor kroniky náleží (ibid). Pro kroniku je tedy typický vztah autora k sociální realitě. Není zde zobrazena objektivní realita, historická zkušenost je zde „podána a zachována v subjektivním vidění kronikáře“ (ibid).

O tom, zdali se ve středověku psaní kronik věnovaly i ženy můžeme dnes pouze polemizovat. Střediska vzdělanosti v raném středověku (přibližně 5. – 11. století) představovaly kláštery, jejími nositeli byli tedy převážně klerici. Mezi literárně činnými osobami v této době nalezneme, alespoň soudě z dochovaných a přístupných pramenů, více mužů nežli žen. Z toho důvodu pochází většina pramenů podávajících obraz o středověkých ženách od mužských autorů. Muži, kteří zastávali v rámci patriarchální

společnosti mocenské pozice, rozhodovali, kdo vstoupí do dějin a kdo bude naopak zapomenut (Bittel, 2002: 1).

Od 13. století (již vrcholný středověk) v souvislosti s rozvojem měst vznikaly i školy, dívky bychom zde našli však pouze výjimečně. „Pokud se dívky vzdělávaly, pak velmi vzácně v rodičovském domě; ty, které se zaslíbily Bohu, v klášterním osamocení“ (Lenderová, 1999: 39). Literární produktivita u žen (stejně jako u mužů) souvisela nejen s možností vzdělání, ale také s přístupem k materiálům potřebným pro práci, určitou finanční nezávislostí, podporou ve společenské, náboženské či finanční formě a v některých případech také s náboženskou či politickou horlivostí (Wilson, 1984: ix). Mnoho urozených žen tak vzdělaných bylo, uměly číst a psát, zajímaly se o literaturu a byly znalé antické tradice (Ennen, [1984] 2001: 77). Neexistence kronik psaných ženami lze tedy odůvodnit rovněž jejich možným nedochováním.

Je třeba mít neustále na paměti, že kronikářské záznamy, které v této práci analyzuji, realitu vždy zprostředkovávají pouze v určitých omezeních.⁹ Kronikáři jsou ovlivněni převládajícím dobovým diskursem, což může mít za následek odlišné zobrazení stejného tématu v dílech z různé doby. V případě této práce je patrné, že každý z autorů kronik je ovlivňován dobovými představami o femininitě a maskulinitě, respektive genderu jako takovém. Vedle toho přináší autoři do díla také svoji vlastní subjektivitu, která je pro každého člověka jedinečná. Při poznávání minulosti je tedy nutné vidět určité historické dílo nejen jako faktické svědectví o konkrétních událostech či osobnostech našich dějin, ale brát v potaz i výše zmíněné faktory, jež mohly psaní textu výrazně ovlivnit. V případě kronik je tento přístup ještě důležitější právě z důvodu mnohdy i záměrného ovlivňování/přetváření v dané době známých historických fakt autorů textů (Kutnar, Marek, 1997: 24). Např. kronikář Kosmas je znám svou zaujatostí vůči některým panovníkům – např. králi Vratislavovi, z jehož vlády v kronice chybí z nejasné příčiny děje z několika let (Hrdina, 1947: 7).

1.2. VÝBĚR PRAMENŮ

Pro svůj výzkum volím historické texty, které lze považovat za zdroje primární. Jedná se ve třech případech o původní české kroniky (Kronika Kosmova, Kronika Dalimilova, Hájkova kronika), byť v případě Kroniky Kosmovy psané latinským

---

⁹ Více bude o této problematice pojednáno v podkapitole 2. 6. 2 *Teorie reprezentace*. Kronikáři realitu pouze nezprostředkovávají, ale dále ji použitím jazyka vytvářejí a reprezentují.

jazykem¹⁰, dále o kroniku saského biskupa Dětmara¹¹, jejímž původním jazykem je němčina¹². Důvod výběru právě těchto pramenů je vedle zájmu o středověké genderové perspektivy také ten, že novodobé texty o Mladě a Dobravě z těchto často pouze čerpají a citují již jednou řečené.¹³ Zobrazení obou sester v kronikách je tedy stále reprodukováno, a ačkoliv je v novodobé literatuře, většinou pouze implicitně, obohaceno o jiné pohledy (např. srovnání více náhledů na stejnou situaci, či vědomí stereotypního uvažování), čtenářům/čtenářkám jsou nadále předkládána přepsaná tvrzení v doslovném znění bez snahy o vysvětlení sociální podmíněnosti jejich vzniku. Příkladem může být text Alžběty Birnbaumové:

„*Kosmas vypráví: „Léta Páně 977 zemřela Doubravka, která, protože byla velmi nešlechtná a již ženou pokročilého věku, když se provdávala za knížete polského, sňala závoj ze své hlavy a panenský vínek sobě vstavila, což bylo veliké bláznovství od té ženy.“*

Proti těmto odsuzujícím výrokům je třeba čísti Thietmara, který píše:

„Měšek si vzal za ženu urozenou sestru staršího Boleslava (II.), která tak, jak zněla ve jméně svém, jevila se i ve skutečnosti“ (Birnbaumová, 1996: 40).

V některých případech se setkáváme i s cíleným vynecháním některých pramenů, z důvodu jejich subjektivně vnímané důležitosti. Jako například u Alžběty Birnbaumové: „Kronikářské zprávy o abatyši Mladě jsou velmi hojné, ale stereotypní. Citujme jen ty, které mají důležitost“ (Birnbaumová, 1996: 42). Tento postup je pro další výzkum reprezentace Mlady či Dobravy ve středověké literatuře zcela nežádoucí, neboť pak není možné dosáhnout celkového a uceleného obrazu.

Nutno podotknout, že nejen moderní literatura využívá Kosmovy kroniky – je tomu tak i u historických děl, které byly sepsány nedlouho po jejím vydání, jak upozorňuje Jana Nechutová (Nechutová, 2000: 72). Užívání Kosmovy kroniky jako

---

¹⁰ Pracuji s vydáním z roku 1947 (připravil Karel Hrdina) – jedná se o znovu vydaný původní překlad z latiny (1929), přeložený Karlem Hrdinou.

¹¹ Dětmar z Merseburku, někdy též označovaný Thietmar Merseburský.

¹² Pracuji s vydáním z roku 2008 – z latiny přeložil Bořek Neškudla, verše Jakub Žytek. Jedná se o vůbec první vydání v českém jazyce.

¹³ Přesto považuji za důležité upozornit, že rovněž kroniky čerpaly z již existujících pramenů, nejedná se tedy o primární zdroje v pravém slova smyslu. Kronikář Kosmas sám uvádí některé zdroje – viz podkapitola Analytické části bakalářské práce. 3.2.1. *Kosmova kronika česká*.

vzoru ve 12. a 13. století zdůrazňují rovněž František Kutnar a Jaroslav Marek (1997: 27). Tuto skutečnost je možno potvrdit i obecně známými charakteristikami středověkého písemnictví. Středověk byl dobou, která oceňovala nepůvodnost a přejímání již řečeného. Nové nápady nebyly důležité, šlo zde spíše o „přesvědčivé vyjádření starých pravd“ (Spunar, 2002: 286). Malý význam autorství ve středověku zdůrazňuje rovněž Michel Foucault ([1971] 1994: 16) - v řádu literárního diskursu se funkce autora posiluje postupně a středověk je charakteristický jeho anonymitou, na rozdíl od diskursu vědeckého, pro který byl i ve středověku autor důležitý. Středověcí/středověké spisovatelé/spisovatelky žili/y v relativní anonymitě – považují za nutné zdůraznit přívlastek „relativní“, neboť autoři/autorky děl byli/y ve své době často známí/é. Nehovoříme tedy o zcela anonymním díle. Pouze nenabývalo autorství takového významu či obsahu jako v pozdější době. Středověcí literáti/literátky se nechtěli/y zviditelnit, odlišit či přicházet s něčím novým, ale především sloužit a lépe vyslovovat již vyslovené (Spunar, 2002: 282). Autorství bylo zanedbatelnou hodnotou, „proto se o středověké literatuře často hovoří jako o písemnictví bez autorů [autorek] a generací.“ (Spunar, 2002: 282) V případě kronikáře Kosmy a jeho díla se jedná spíše o výjimku.

1.3. GENERICKÉ MASKULINUM

S ohledem na genderově senzitivní analýzu práce kladu zvláštní důraz na genderově korektní vyjadřování tak, aby nedocházelo k jazykovému přehlížení žen. Snažím se tedy ctít zásady tzv. (politicky) korektního/vyváženého vyjadřování (Valdrová, 2010: 9) a vyvarovat se tzv. generického maskulina.¹⁴

Jazyk je třeba pojímat nejen jako neutrální nástroj komunikace, jenž se řídí striktními formálními pravidly, ale také jako symbolickou strukturu, která má sílu formovat lidskou identitu a zároveň reprezentovat významy, které v rámci naší kultury věcem přidělujeme (Hall, 1997: 16). V tomto ohledu je třeba uznat, že generické maskulinum představuje diskriminační mluvní akt (Černohorská, 2010: 44). Často dochází k užívání mužského rodu v případě, že se jedná o muže i ženy. Například

---

¹⁴ Jak uvádí Valdrová, došlo například k vytvoření pouze mužských názvů některých povolání, funkcí či společenského zařazení, jelikož v těchto oblastech nebyly ženy zastoupeny a jednalo se výhradně o doménu mužů. Britský parlament v 19. století dokonce odsouhlasil označování žen mužskými názvy ve spisech – prý pro ušetření místa. Toto pravidlo se poté rozšířilo i do dalších zemí. Více: Decarli Valdrová, Jana. 2004. „Ženská a mužská role v jazyce“. In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová. *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 8–16.

v analyzované Dětmarově kronice nalezneme následující diskriminující označení „*Vyslechl jsi nyní, čtenáři ...*“. Tímto dáváme najevo světu, že „je postavení žen natolik druhotné, že nepotřebují svébytné oslovení, ale stačí, aby byly pouze ‚zastoupeny‘“ (Černohorská, 2010: 44). Jako diskriminační akt je však generické maskulinum pojímáno až v dnešní době, dříve se jednalo o normu, která pouze odrážela sociální postavení žen. Až do 70. letech 20. století panovala ve společnosti představa, že mužské tvary v jazyce, respektive substantiva gramatického rodu mužského, dostatečně „zastupují“ také ženy. Domnívám se proto, že je třeba pokusit se vyjadřovat genderově korektně a přispět tak k odstranění této „jazykové diskriminace“, byť jen velice malým dílem. V této bakalářské práci budu uvádět vždy ženské a mužské tvary přídavných jmen (vzdělání/é), podstatných jmen (autoři/autorky) i sloves (ovládali/y).

2. TEORETICKÁ ČÁST

V teoretické části práce se zaměřím obecně na problematiku genderu, jeho vymezení ve vztahu k pohlaví a na přístupy, které tento vztah konceptualizují s důrazem na sociální konstruktivismus, ze kterého v práci vycházím. Z feministického pohledu budu diskutovat femininitu a maskulinitu, jejich vzájemný vztah ústící v kontextu androcentrické společnosti v nadřazenost mužství vůči ženství a z toho plynoucí genderové stereotypy, jejich sociální podmíněnosti a dopady ve společnosti. Významnou úlohu v konstruování genderových stereotypů hraje jazyk a literatura, kterým je věnována kapitola 2. 5. *Gender v jazyce a literatuře*. Diskutuji pozici autora při vzniku literárních textů a také to, jakým způsobem je do nich promítnuta. V závěru se zabývám feministickým přístupem k literárním textům.

2.1. POHLAVÍ A GENDER

Jelikož výzkumnou metodu mé práce představuje genderová analýza, je nezbytné nejprve osvětlit pojmy *gender* a *pohlaví* a upřesnit rozdíl mezi nimi. Poté představím základní teoretické přístupy k těmto dvěma kategoriím, které se vyznačují odlišnými pohledy na jejich vzájemný vztah.

2.1.1. OBECNÉ VYMEZENÍ KATEGORIÍ POHLAVÍ A GENDER

Označíme-li jedince za ženu či muže, určujeme tak v první řadě jeho či její biologické pohlaví, které je vrozeně dáno specifickými anatomickými znaky. Toto biologické pohlaví však slouží pouze jako základ, na němž je dále konstruována společenská kategorie zvaná gender (Renzetti, Curan, 2003). Společnost, ve které žijeme, oběma pohlavím automaticky přisuzuje určité specifické znaky, charakteristiky, vzorce chování. Gender je tedy možno definovat jako soubor norem a kulturních očekávání, které utváří společnost tak, aby dostala své potřebě souvztažného ženského a mužského chování (Kalivodová, 2010: 14).

Biologické pohlaví je pojímáno jako stálé a neměnné a zůstává pro okolí skryto. Pomocí genderu ukazujeme, k jakému biologickému pohlaví náležíme. Zároveň je to způsob, jakým nás okolí posuzuje. „[Gender] je záležitostí naší individuality, je to podstatná část naší identity a zároveň je součástí sociálního světa“ (Jarkovská, 2004: 22).

V každodenním životě jsme uvyklí užívat pojmů „ženský“ a „mužský“ a často nevědomě jim přisuzovat určité stereotypní atributy. U žen předpokládáme spíše pasivitu, emocionalitu, pečovatelský přístup či nepříliš velkou technickou zdatnost; u mužů pak schopnost ovládat své city, technickou zdatnost či tendenci prosazovat se (Renzetti, Curran, 2003: 20).¹⁵ Máme pocit, že tyto charakteristiky vychází z naší přímé zkušenosti. Morris, ([1993] 2000) však upozorňuje, že toto společenské a zároveň i subjektivní vnímání se utváří v raném stadiu našeho života, což může mít za následek naši mylnou představu o identičnosti těchto atributů a biologického pohlaví.

Vedle přisuzování konkrétních atributů mužům a ženám je však třeba si také uvědomit, že mužská a ženská identita představují pouze dva protikladné póly. Dnes jsou popsány i odlišné genderové identity, které se souhrnně označují termínem *transgender*. Jedná se o osoby, které překročily hranice vrozeného pohlaví bez nutnosti chirurgických či jiných úprav (Sokolová, 2009: 4241). Necítí příslušnost ke svému biologickému pohlaví (resp. k sociálně vytvořeným charakteristikám, které jsou s tímto pohlavím kulturně spojeny), jejich genderovou identitu však ani nelze chápat v binární rovině identifikace s opačným pohlavím (ibid).

Kategorie genderu tedy popírá dichotomii muž – žena, na které je naše společnost založena. Pavel Barša pak podmiňuje docílení skutečné plurality schopné zajišťovat rovné uznání všem zbavením kultury právě těchto dichotomických modelů (Barša, 2002: 157). Hovoří v této souvislosti o *tzv. de-dichotomizaci*, jejímž základem je „schopnost snášet ambivalenci a vztahovou komplexitu bez toho, že bychom je redukovali na jednoduché, vzájemně se vylučující protipóly (ibid). Pouhé přijetí genderové plurality však nestačí. Ideální situace nastane pouze v případě, že rovněž nebudeme chápat vztah mezi pohlavími a jejich gendery jako hierarchický, čímž nebude docházet k označování některých z nich za „slabší“ a dalších za „silnější“, ale budeme je vidět spíše v jejich komplementaritě.

Prakticky ve všech známých společnostech (včetně české) vyjadřuje totiž gender navíc hierarchickou asymetrii – maskulinita je chápána jako nadřazená femininitě a jako norma, od které je femininita odvozena (Pavlík, 2009: 1300).¹⁶ V této souvislosti hovoříme o *tzv. androcentrismu*. Muži a jejich prožívání světa je považováno za

---

¹⁵ Více v kapitole 2. 3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*.

¹⁶ Podobně se nadřazenost může projevat i při uznání více druhů femininit a maskulinit.

standard, vůči němuž jsou ženy poměřovány (Sandra Bem, 1993 cit in Renzetti, Curran, 2003: 103).¹⁷

Androcentrismus je charakteristický pro patriarchální¹⁸ pohlavně-genderový systém, který převládá ve většině společností (Renzetti, Curran, 2003: 22). Patriarchální společenský systém přitom vychází z dichotomie muž – žena, která je postavena na absolutizaci a univerzalizaci jednoho ze svých pólů (Barša, 2002: 172). Muži zde zauímají nadřazené postavení vůči ženám a vlastnosti a činnosti vnímané jako mužské jsou hodnoceny výše než ty, které jsou vnímány jako ženské (Renzetti, Curran, 2003: 22). Patriarchát se tedy jako systém legitimuje tím, že činí z partikulárních rysů muže obecné atributy člověka jako takového (Barša, 2002: 172).

2.1.2. TEORETICKÉ PŘÍSTUPY KE KATEGORIÍM POHLAVÍ A GENDER

V bakalářské práci, jak jsem již předeslala výše, vycházím ze sociálního konstruktivismu, přesto považuji za důležité pro úplnost zmínit zde alespoň základní předpoklady ostatních přístupů, které rovněž konceptualizují vzájemný vztah kategorií pohlaví a gender, protože jednotlivé přístupy se neustále vyvíjí a vzájemně na sebe navazují.

Jak jsem již zmínila v úvodu práce, přibližně do poloviny 20. století převládal ve společnosti názor, že psychické rozdíly u mužů a žen jsou určeny pouze biologickými predispozicemi (Poněšický, 2008). Hovoříme zde o tzv. biologickém esencialismu, který považuje ženskost a mužskost za neměnnou konstantu nezávislou na sociálních okolnostech jedince. Sandra Bem (1993) jej uvádí jako jedno ze tří tzv. optických skel kultury, které racionalizuje další dvě genderová skla (genderovou polarizaci, androcentrismus) tím, že je vysvětluje jako přirozený a nevyhnutelný důsledek biologických rozdílů. Optická skla symbolizují neviditelné předpoklady toho, jakým způsobem se mají ženy a muži chovat, které se předávají ve společnosti v procesu socializace (ibid). Proto tyto skryté předpoklady považujeme za samozřejmé a dále tak optická skla reprodukuje. Předpoklad biologického esencialismu je také „jedním ze základů, na kterých stojí genderová nerovnost“ (Pavlík, 2006: 11). Při obsahové analýze kronikářských záznamů z doby středověku předpokládám, že mnoho charakteristik,

---

¹⁷ Zřetelně se projevuje např. při užívání generického maskulina v jazyce – viz kapitola 1. 3. *Generické maskulinum*.

¹⁸ Na úskalí při užívání termínu patriarchát dále upozorňuji v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*.

kteřé je zde Mladě a Dobravě přisuzováno, bylo autory kronik definováno na základě biologického pohlaví těchto dvou sester. Kronikáři byli ovlivněni dobovými představami, které přisuzovali oběma pohlavím určité stereotypizující charakteristiky. V Dětmarově kronice je tak například zdůrazněna role Dobravy jako matky, vyplývající z jejího biologického pohlaví ženy, genderová perspektiva v tomto případě není zohledněna.

Mezi 40. a 60. lety 20. století představoval hlavní východisko sociologických teorií tzv. strukturální funkcionalismus, který byl na principu biologického esencialismu založen. Jak zdůrazňují Claire M. Renzetti a Daniel J. Curran (2003), tato perspektiva výrazně ovlivnila výzkum v oblasti genderu, proto je na místě se u ní krátce pozastavit. Výchozím předpokladem zmíněného paradigmatu je konstatování tělesné odlišnosti mužů a žen. Na základě těchto distinkcí je poté určena genderová identita jedinců, vytvořená na základě funkčnosti. Funkcionalismus tedy chápal femininitu a maskulinitu jako přirozené, čímž stíral rozdíly mezi genderem a pohlavím (Renzetti, Curran, 2003: 24) a odůvodňoval tak setrvačnost obou identit.

V 60. letech 20. století se objevil *přístup feministický*, pro který gender naopak představoval kategorii spíše společensky a kulturně utvářenou, nežli vrozenou. Tento přístup vychází ze *sociálního konstruktivismu*. Závislost genderové identity na kulturních faktorech se stává zcela viditelnou při studiu cizích, pro nás vzdálených společností. Pojetí mužské a ženské identity se totiž liší a rovněž mezi nimi existují takové společnosti, které tuto identitu považují za zcela proměnlivý jev, jenž se postupně formuje a přetváří v průběhu života.¹⁹ „Porovnání dat získaných v jednotlivých kulturách ilustruje nejen fluiditu genderu, ale i představitost, kterou lidé do procesu sociálního uspořádání přinášejí (Renzetti, Curran, 2003: 74). Při studiu genderu je však nutné brát v potaz jak biologické, tak kulturní vlivy, neboť obě tyto oblasti jsou spolu úzce propojeny. Claire M. Renzetti a Daniel J. Curran (2003: 79) jejich vztah označují jako „interaktivní smyčku zpětné vazby“.

Jak jsem se již zmínila na začátku této kapitoly, převážná většina charakteristik, které jsou přisuzovány (vědomě či nevědomě) ženám a mužům, nemusí být vždy tak přirozené, jak jim rozumíme. Existenci těchto přívlastků chápeme „a priori“, byly tu vždy a odjakživa. Představu o obou pohlavích neustále přijímáme a dále ji

---

¹⁹ Claire M. Renzetti a Daniel J. Curran (2003: 74) poukazují na fluiditu genderu u kmene Hua na Papui-Nové Guineji, kde je gender považován za něco, co se v průběhu života mění – např. po narození jsou děti považováni alespoň částečně za femininní, neboť dle Huaů ženy femininitu přenášejí na své potomky. Naopak muži kmene postupně svou maskulinitu ztrácejí tím, že ji předávají chlapcům v rámci rituálů dospívání.

reprodukuje, aniž jsme si toho vědomi, jak již bylo naznačeno výše v teorii Sandry Bem (1993). Lze těžko určit prvopočátek těchto definic mužství a ženství. Jak bude blíže pojednáno v podkapitole 2.6.3. *Diskurs a feministická teorie*, příčina vytvoření diskursu, v tomto případě „typických“ charakteristik femininity a maskulinity, není známa a je stále předmětem feministické kritiky (v tomto ohledu čerpající z teorie poststrukturalismu). Ptáme se, jak došlo k naturalizaci jistých jevů, proč jsou považovány za pravdivé a považovány „za základ zdánlivě evidentních a neutrálních výkladů, jež přesto vždy odrážejí a reprodukují specifické mocenské vztahy“ (Zábrodská, 2009: 40).

Někteří/některé autoři/autorky jdou ve vysvětlení původu genderu ještě o trochu dále a vliv přírody považují za zcela nepatrný. Zdůrazňují, že kromě genderu je i pohlaví sociálním konstruktem (Butler, [1990] 2003, Pavlík, 2006, Bourdieu, [1990] 2000). Jeho prostřednictvím pojmenováváme a chápeme rozdíly mezi lidskými těly, bez této konceptualizace bychom je nemohli vnímat či rozeznávat.

2.2. FEMININITA A MASKULINITA

Jak jsem již uvedla, v této práci vycházím z feministického přístupu. V návaznosti na diskuzi vztahu kategorie genderu a pohlaví, lze feminismus spojit s předpokladem, že genderová nerovnost není výsledkem biologických daností, ale vzniká jako důsledek kulturní interpretace rozdílů mezi pohlavími (Morris, [1993] 2000: 11). Je nezbytné si nyní upřesnit kategorie „mužského“ a „ženského“, tedy kategorie femininity a maskulinity, a jejich vzájemný vztah. Navážeme-li na výše diskutované různorodé genderové identity označované termínem *transgender* podle Věry Sokolové (Sokolová, 2009: 4241) a kritiku dichotomie muž – žena Pavla Baršy (Barša, 2002: 157), je nutné nejprve znovu upozornit na to, že v každé společnosti existuje více podob femininity a maskulinity, které se vymezují vůči sobě navzájem (Connel, 1995 cit. in Smetáčková, 2009b: 2392). Michael Kimmel ([2000] 2011: 10) v této souvislosti poukazuje na fakt, že femininita a maskulinita existuje ve více podobách v závislosti na třídě, rase, etnicitě, věku, sexualitě a náboženství, hovoří o tzv. femininitách a maskulinitách. Kategorie „muže“ a „ženy“ tedy nelze chápat jako homogenní, ale spíše heterogenní, tedy vnitřně různorodé (Knotková, Smetáčková-Moravcová, Decarli Valdřová, 2004: 2). Současná podoba genderových představ a principů však brání rozvoji této diversity, která je v rámci skupin ženy a muži přirozená (Pavlík, 2006: 12).

Gender jako konstrukci formovanou rasou a společenskou třídou chápe rovněž Sara Mills (Mills, [1997] 2007), která považuje dichotomii mužský – ženský podobně jako Pavel Barša (Barša (2002: 157) za silně zjednodušující. Stejně jako hovoří Kateřina Zábrodská o nemožnosti popsat autora textu v několika charakteristikách (Zábrodská, 2009: 15), je i v případě různých kategorií maskulinit a femininit potřeba upozornit na jedinečnost každého člověka a problematičnost spojovat genderové kategorie s demografickými, ekonomickými či sociálními charakteristikami.

Koncept mužských (maskulinních) a ženských (femininních) charakteristik je vztahový a nemohou existovat jeden bez druhého. Femininita/maskulinita „neoznačuje mystickou kvalitu či esenci, kterou všechny ženy [muži] mají, protože jsou biologicky osobami ženského [mužského] pohlaví, ale je to množina struktur a podmínek, které vymezují, co to typicky znamená být ženou [mužem] v dané společnosti.“ (Young, 1990 cit. in Pavlík, 2006: 9). V každé kultuře převládají ideje „hegemonní“ maskulinity a „zdůrazněné“ femininity²⁰ (Connell, 1987), představující ovšem pouze dva protikladné póly genderového kontinua; společensky jsou však nejvíce ceněné (Kimmel, [2000] 2011), z toho důvodu jsou ostatní femininity a maskulinity společností naopak přijímány hůře. Opakováním tohoto kulturně přijatelného femininního/maskulinního chování tyto vztahy však zpětně legitimujeme a dále reprodukuje (Pavlík, 2009: 1301).

Hegemonní maskulinita je konstruována ve vztahu k ostatním podřízeným maskulinitám a k ženám obecně; hegemonní femininita naproti tomu ve společnosti neexistuje (Connell, 1987: 183). Základ pro diferenciaci jednotlivých typů femininity představuje podřízenost žen vůči mužům. Jeden z typů femininity je tedy definován ve shodě s touto podřízeností a je založen na zájmech a požadavcích mužů (ibid). R. W. Connell jej nazývá „zdůrazněnou femininitou“²¹. Ostatní typy jsou pak utvářeny prostřednictvím strategií odporu či různým forem nesouhlasu (ibid), případně kombinací shody, odporu a spolupráce (Connell, 1987: 184).

Maskulinitu chápeme jako sociální a kulturní postavení typické pro muže. Tato charakteristika bývá v rámci patriarchálního genderově-pohlavního systému, který

---

²⁰ Více ke konceptu „hegemonní“ maskulinity a „zdůrazněné femininity“: Connell, R. W. 1987. *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford: Polity Press. Kapitola „Hegemonic Masculinity and Emphasized Femininity“, s. 183–190.

²¹ V originálním díle „*emphasized femininity*“. Často bývá překládána také jako „*preferovaná femininita*“ (např. Pavlík, 2007).

převládá ve většině společností (Renzetti, Curran, 2003), považována za normativní²² (Bem, 1993, Beauvoir [1949] 1967). Maskulinita se vymezuje vůči femininitě, čímž se zároveň legitimuje a stává se výše zmiňovanou normou. Je budována proti ženství, v jakémusi strachu, především z ženství uvnitř sebe sama (Bourdieu, [1990] 2000: 49). Její normativita bývá často důvodem, proč je považována za jakýsi základ, o kterém již není třeba se zmiňovat. Například ve středověké literatuře bývají hodnoty mužského pólu zmiňovány velmi zřídka, neboť převládající diskurs vydělil a diferencoval ženství na základě mužství chápaného jako dokonalost sama (Klapisch-Zuber, 2002: 422).

Femininita představuje odlišné sociální a kulturní postavení žen ve společnosti. Jedná se o soubor charakteristik týkajících se vzhledu, chování atd., které jsou v určité společnosti spojovány se ženami (Smetáčková, 2009a: 1196). Ženy se tedy buď chovají a jednají podle normy (v tomto případě dle mužského jednání), které je považované za správné, nebo se jejich chování od normy odlišuje, a proto bývá označeno za chybné. „Proto také samy ženy chápou ženy tak, jak je chápou muži, a přijímají za své mužské představy ženskosti“ (Morris, [1993] 2000: 27). Dřívější feministické teorie považovaly ženskost za zavedenou ideologickou kategorii (Mills [1997] 2007: 287), takovéto pojmání femininity je však spíše nepružné, nedovoluje možnost změny a ženu zobrazuje jako pasivní příjemkyni (Mills [1997] 2007: 288). Ženskost je v tomto smyslu chápána jako homogenní, stejná všem ženám, bez ohledu na třídu, rasu, etnicitu, věk, sexualitu či náboženství. Tento pohled je však zjednodušující, jak dokázal Michael Kimmel ([2000] 2011) poukázáním na více druhů femininit i maskulinit.

Ve snaze oprostit se od „představy společenských konstruktů uvalených na pasivní ženské subjekty“ (Mills, [1997] 2007: 288), představuje Dorothy Smith nové pojetí ženskosti. Zdůrazňuje, že struktury diskursu ženskosti se postupně mění vlivem ženského odporu proti nim a vlivem změn ve společenských strukturách. „Zkoumat femininitu jako diskurs znamená odklonit se od jejího vnímání jako normativního uspořádání, reprodukováného prostřednictvím socializace, kterému jsou ženy podřízené“ (Smith, 1990: 122). „Ženy nejsou pouze pasivní produkty socializace; jsou aktivní; utvářejí sebe sama“ (Smith, 1990: 121).

Normativní pojetí maskulinity ve středověku může mít vliv na zobrazování žen a vnímání určitého chování jako vhodného či naopak. Aby se maskulinita stala v rámci patriarchální společnosti touto normou, je třeba, aby se vymezila vůči femininitě a takto

---

²² Diskuse nad možným vznikem mužství jako normy viz kapitola 2.4. *Žena jako „ta druhá“: původ podřízenosti žen ve společnosti.*

se legitimovala. Přisuzují-li kronikáři ve zde analyzovaných kronikách femininitě charakteristiky spojované s přírodou (týkající se reprodukční funkce ženy, jejího vzhledu apod.), zároveň jí staví do genderově podřízené pozice vůči maskulinitě, neboť ta je zde spojována s racionalitou, statečností a dalšími vlastnostmi. Maskulinita reprezentovaná v kronikách může být pojata jako „vládnoucí“ pouze vzhledem k „ovládané“ femininitě. Zde se tedy opět dokazuje vztahovost těchto kategorií, jejich vzájemné vymezování.

Koncept Michaela Kimmela ([2000] 2011) o existenci více druhů femininit a maskulinit můžeme aplikovat rovněž na středověkou dobu. Domnívám se, že právě urozené postavení Mlady a Dobravy bylo spojeno se specifickým vnímáním jejich femininity a jejich reprezentace v kronikách se tedy mohla lišit od zobrazování neurozených žen ve středověké literatuře. Vycházím z předpokladu, že středověké pojetí ženství záviselo rovněž na postavení ženy ve společnosti, na moci, kterou disponovala.

2.2.1. STŘEDOVĚKÉ POJETÍ FEMININITY

Gender je časově a místně proměnným souborem norem a kulturních očekávání, které si společnost generuje pro svou potřebu souvztažného ženského a mužského fungování a kterými se snaží své příslušníky zavazovat v jejich sociálním chování (Kalivodová, 2010: 14). Pojetí ženství, resp. femininity, se tedy liší v každé historické době a rovněž v závislosti na kultuře.

V období středověku postavení ženy ve christianizovaných společnostech, mezi které patřily i české země²³, úzce souviselo právě s postupným vývojem křesťanství. Zpočátku byly do toho náboženství zapojeny a jejich role byla jasně definována. Ježíšovo nové učení se obracelo na všechny, bez ohledu na pohlaví, původ či majetek. K rozšíření účasti žen dopomohla i skutečnost, že se první křesťané scházeli v soukromých obydlích, která v tehdejší době platila za ženskou doménu (Doležalová, 2004: 158). Postupným vývojem však ženy přestávaly být zapojeny do církevní hierarchie, čímž docházelo k jejich zatlačování do ústraní. Jediným uznávaným modelem byl pro ženy ideál sexuální zdrženlivosti, sexualita jako taková byla postupně čím dál více spojována se ženou. Výrazný důraz se kladl na „ženskou čistotu“, cudnost, panenství. Sexuální žádostivost byla ve středověku vnímána velice negativně, sv. Augustin ji vysvětloval jako podíl lidstva na Adamově hříchu (Doležalová, 2004: 160).

---

²³ Příchod křesťanství do Čech spojuje kronikář Kosmas s pokřtěním knížete Bořivoje na Moravě (Kosmova kronika česká: 28).

Jak upřesňuje Iva Doležalová (2004: 163), ženy se v dějinách křesťanství projevovaly pouze jako panny, jeptišky či mučednice – a to v rámci vzorců, vytvořených již během starověkého období. Jakmile se dostaly do rozporu s těmito normami, zacházelo se s nimi jako s odpadlicemi od víry či čarodějnicemi.

Jak jsem se již zmínila, role ženy ve středověku byla spojena především se soukromou sférou. Považuji ale za nutné zdůraznit, že od dob antiky byl učiněn důležitý posun. Ve starověku byla žena „odsouzena“ většinu času přetrvávat v domě v místnosti určené pro ženy.²⁴ S vynálezem krbu a komínu se změnilo i postavení ženy v rámci rodinného společenství (Pernoud, [1980] 2002: 67). Toto místo pro ni totiž bylo „symbolem začlenění do společného života, opakem toho, čím bylo kdysi gynaikion a čím je dodnes harém, protože obojí uzavírá ženu na odděleném místě, a je tedy symbolem jejího vyloučení“ (ibid).

Křesťanství mělo rovněž vliv na chápání manželského svazku, neboť ustavilo trvalou jednotu muže a ženy v úplné vzájemné rovnosti (Pernoud, [1980] 2002: 137). „Žena nemá své tělo pro sebe, ale pro svého muže. Podobně však ani muž nemá své tělo pro sebe, ale pro svou ženu“ (Pavlova epištola 1 K 7,4 cit. in Pernoud, [1980] 2002: 138). Základem pro uzavření manželství byl dle středověkého církevního práva manželský konsensus (tj. hnutí mysli ženicha a nevěsty) (Ennen, [1984] 2001: 47). Tento konsensuální sňatek pak teoreticky pro ženu představoval základ její osobní rovnoprávnosti s mužem v manželství (ibid). Realita však byla poněkud odlišná, což je více než logické, pohlédneme-li na pevné struktury, které byly ve společnosti zakořeněny již od dob antiky. Dle římského práva žena přecházela z poručnictví svého otce přímo do poručnictví manžela, cizoložná žena mohla být potrestána i smrtí (Pernoud, [1980] 2002: 139). Chápeme-li středověk jako dobu, která se výrazně inspirovala v antické tradici, je zřejmé, že prvotní ideál rovnosti obou pohlaví v tomto „posvátném svazku“ byl pouze iluzí.

Již na konci starověku se nejrůznější teologové a filosofové snažili uchopit problém duality pohlaví a odpovědi na své otázky hledali v Bibli. Za bližší pohled stojí biblická kniha Genesis. V první kapitole se uvádí, že byli muž a žena stvořeni společně a oběma Bůh svěřil vládu nad veškerou faunou a flórou (verše 27–29). Druhá kapitola však ukazuje poněkud jiný náhled na lidské stvoření. Nejprve byl stvořen člověk (muž), následovala jeho pomocnice žena, a to z jeho žebra. Stejná žena jej poté zlákala

---

²⁴ více např. v Flacelière, Robert. 1981. *Život v době Periklově*. Praha: Odeon. Viz. kapitola Ženy, manželství a rodina.

k požívání zakázaného ovoce. Křesťanství je charakterizováno svými androkratickými postoji, které jsou zdůvodněny spíše církevní praxí nežli výroky Ježíše Krista z evangelii²⁵ (Krejčí, 2009: 13). Velmi ostrý postoj vůči ženám zaujímal například apoštol Pavel, který významně přispěl ke zformování křesťanské církve²⁶. Régine Pernoud ([1980] 2002: 138) však upozorňuje, že ačkoli byl často považován za misogynu a zásadního antifeministu, a mnohokrát ženám adresoval nejrůznější doporučení ohledně cudnosti, mlčení či skromnosti, vše mohlo být pouze diktováno zvyklostmi v tehdejší době. Jeho názory jsou však stále přejímány a mohou být tedy i nesprávně interpretovány.

S mnoha interpretacemi Bible se setkáváme již od 4. a 5. století n. l. Tyto názory byly poté dále přejímány, neboť byly považovány za nezpochybnitelně pravdivé. Jedním z prvních myslitelů této doby byl sv. Augustin, významný křesťanský teolog a filosof. Ve svém rozsáhlém díle Vyznání popisuje ženu jako bytost, která byla stvořena pouze pro muže (Aurelius Augustinus, [397–398] 1999: 517–518). Rozumovou vyspělostí se neodlišuje, nýbrž je svým pohlavím poddaná muži, jako „mohutnost žádací podrobená rozumu přijímá od něho pokyny k správnému jednání.“ (Aurelius Augustinus, [397–398] 1999:518) Příčinu podřadnosti a podřízenosti žen spatřuje rovněž v „časové i materiální závislosti ženy na muži“ (Klapisch-Zuber, 2002: 416), neboť dle První knihy Mojžíšovy Genesis byl Adam stvořen z hlíny a posléze Eva z jeho žebra. Tato následnost měla v průběhu doby za důsledek všeobecné rozšíření představy o nerovnosti pohlaví. Eva byla dlouho chápána jako jakási pomocnice, která měla Adamovi dopomoci v rozmnožování lidské rasy (Klapisch-Zuber, 2002: 416).

Mnoho středověkých myslitelů chápalo podřízenost žen jako zcela „přirozenou“, neboť je zakotvena v Písmu. Zároveň uvažovali poněkud odlišným způsobem, než je běžné v dnešní době. Viditelné projevy ženské „slabosti“ a jejich podřízenosti (právní nezpůsobnost žen, absenci politického vlivu apod.) chápali jedině v tom smyslu, že toto nižší postavení žen pouze dokládají.

Středověké pojetí femininity můžeme demonstrovat také doložením obecného pohledu kronikáře Kosmase na ženy. V jeho díle se objevuje silně stereotypní

---

²⁵ Vztah k ženám u Ježíše a apoštola Pavla viz přednáška T. G. Masaryka „Žena u Ježíše a Pavla“ in Masaryk, T. G. 1929. O ženě. Praha: Čin, s. 25–42. Masaryk zde líčí vztah Ježíše k ženám jako velmi pozitivní. Do protikladu staví církevní učení, které zakořenilo víru v nerovnost mužů a žen.

²⁶ v 1. epištole (= dopis) k Timoteovi uvedl: „Žena ať se učí mlčeti, ve všelike poddanosti. Nebo ženě nedopouštím učiti ani vládnouti nad mužem, ale aby byla v mlčení. Adam zajisté prvé jest stvořen, potom Eva. A Adam nebyl sveden, ale žena svedena jsoucí příčinou přestoupení byla. Ale však spasena bude v plození dětí, jestliže by zůstala u víře a v lásce a posvěcení, s středmostí.“

zobrazování žen, převážně jako pasivních subjektů závislých na muži: „Ta si zatím hověla, jak si rozpustile vedou rozmařilé ženy, když nemají muže, kterého by se bály“ (Kosmova kronika česká: 20)²⁷. Na ženy pohlíží také jako na lstivé: „často dívky uměly chytřeji obelstít jinochy“ (ibid) či hloupé, neboť „je věc jistá, že všechny ženy mají dlouhé vlasy, ale krátký rozum.“ (ibid). Žena knížete Břetislava Jitka je zobrazována jako „*rodem veleušlechtilá, „na potomstvo veleplodná“* (77), dále jako „*panna sličná*“, „*velmi líbezná*“ (68), „*svou krásou předčila všechny*“ (68), či jako „*panna tisíckrát vytoužená*“ (69). Jak je patrné, veškeré charakteristiky vycházejí pouze ze zdůraznění její reprodukční funkce či tělesnosti. Zde je tedy opět možné doložit spojování žen s přírodou, jak bylo pojednáno v kapitole 2.3 *Genderové stereotypy a genderová socializace* a dále objasňováno v kapitole 2.4. *Žena jako „ta druhá“: původ podřízenosti žen ve společnosti*. Jitčini synové jsou proti tomu popisováni jako „*nadáni obzvláštní moudrostí*“, „*v poctivosti nemaje sobě rovných*“, „*v chování příjemní*“, „*k chybným smířliví*“ a „*ve všech počestných přednostech chvály hodní*“ (ibid). U knížete Břetislava, Jitčina manžela, je zobrazována jeho „*krásná postava*“ či „*ztepilé tělo*“, na druhé straně ale také „*veliká síla a moudrost*“ (67–68), „*v neštěstí statečnost*“, „*ve štěstí rozumná mírnost*“ (68), dále se dozvídáme, že „*vynikal statečností nad Gedeona, tělesnou silou převyšoval Samsona a jakousi zvláštní převahou moudrosti předčil Šalamouna*“ (77). Zde je patrné v souladu s teorií Sherry B. Ortner (Ortner, [1974] 1998) spojování mužů s kulturou.

Za zamyšlení stojí jistě úvaha, zda bylo toto dobové pojetí ženství jedinou představou o ženách rozšířenou v období středověku. Neboť tato konstrukce ženské podřízenosti vychází pouze z pera církevních představitelů, kteří byli tehdy jedinými nositeli gramotnosti a měli tedy přístup ke vzdělání.

2.3. GENDEROVÉ STEREOTYPY A GENDEROVÁ SOCIALIZACE

Spolu s vnímáním femininity a maskulinity jako údajně dichotomních kategorií vznikají genderové stereotypy, které přisuzují určité charakteristiky/role mužům a jiné ženám. Náš kulturní a životní prostor je organizován dle binární opozice muž – žena, neboť gender funguje jako jeden ze základních principů strukturování sociální reality (Knotková, Smetáčková-Moravcová, Decarli Valdřová, 2004: 5). Každá společnost je

---

²⁷ Kroniky analyzované v této práci budu citovat vždy ve formátu (Název kroniky: paginace), a to pro úsporu v textu. Z důvodu častých citací těchto kronik po prvním uvedení názvu kroniky v citaci pokračuji pouze uvedením konkrétní citované strany (strana).

uspořádána podle určitého genderově-pohlavního systému²⁸, kde jsou ženské a mužské role definovány (ibid). V kapitole 2.1 *Pohlaví a gender* jsem již hovořila o patriarchálním společenském systému (Renzetti, Curran, 2003: 21). Chápeme-li tento genderově-pohlavní systém jako společenskou instituci a předpokládáme-li, že jako takový má moc odměňovat a trestat, je třeba si být vědom/a jeho dopadu na ženy a muže a jejich možné životní volby (Renzetti, Curran, 2003: 21).

Na principu „přirozených daností“, utvářených v rámci daného genderově-pohlavního systému, vznikají genderové typizace – „typické“ vlastnosti, které spojujeme s muži a ženami. Tyto typizace v sobě skrývají určitou hierarchickou strukturu. V patriarchálních společnostech, které však na světě převládají (Renzetti, Curran, 2003: 22), se mužský princip jeví nadřazený tomu ženskému Gerlinda Šmausová (2008: 2). U mužů jsou zdůrazněny vlastnosti na první pohled zřejmé, projevující se ve viditelném jednání, u žen pak vlastnosti „skryté uvnitř“. Na důležitost mocenských vztahů v kulturně definovaných genderových odlišnostech mezi muži a ženami upozorňuje také Michael Kimmel, který chápe gender nejen jako systém klasifikace, oddělující mužské a ženské biologické pohlaví, ale také jako vyjádření univerzální nerovnosti mezi muži a ženami (Kimmel, [2000] 2011: 2). Knotková, Smetáčková-Moravcová, Decarli Valdřová (2004: 8) tento koncept dále rozšiřují o tvrzení, že mocí vládne maskulinní genderový stereotyp, nikoli nezbytně biologický muž jako jedinec, který může naopak být, nevyhovuje-li tomuto stereotypu, dokonce diskriminován a zesměšňován. Termín „patriarchát“ tedy není možno chápat pouze jako dominanci mužů nad ženami, protože v obecném smyslu zahrnuje rovněž vládu starších mužů nad mladšími (patriarcha – otec, hlava rodiny) (Havelková, 2004 :178).²⁹ Z důvodu tohoto širšího pojetí termínu „patriarchát“, které zahrnuje nejen vládu mužů nad ženami, ale také „silnějších“ mužů nad muži „slabšími“, bývá ve feministické kritice užíváno spíše termínu mužská hegemonie (nadvláda) (Havelková, 2004 :178), který tak neodkazuje pouze na dva protipóly maskulinity a femininity, ale na více druhů v rámci těchto kategorií, které představuje např. Michael Kimmel (Kimmel [2000] 2011: 10).

---

²⁸ Renzetti a Curran (2003: 58) definují pohlavně-genderový systém jako systém institucionalizovaných vlastností, způsobů chování a vzorců společenské interakce předepsaných členům společnosti na základě jejich pohlaví. Tento systém se skládá ze tří vzájemně provázaných částí: (1) ze sociální konstrukce dvou dichotomních rodů (genderů), založené na biologickém pohlaví, (2) z dělby práce na základě pohlaví a (3) ze společenské kontroly nad sexualitou.

²⁹ Nejenže patriarchát nezvýhodňuje všechny muže stejnou měrou, také znevýhodňuje některé skupiny žen více než jiné (Renzetti, Curran, 2003: 22).

Genderové stereotypy jsou tedy určité zjednodušující představy a popisy „femininní ženy“ a „maskulinního muže“.³⁰ Jedná se o apriorní přisuzování určitých vlastností mužům a ženám. Hovoříme o jakýchsi obrazech mužství a ženství, které jsou však značně zjednodušující, neboť „nutí muže i ženy přijmout normované obrazy mužství a ženství, které jim osobně třeba vůbec nevyhovují.“ (Knotková-Čapková, 2010: 13) Předpokládá se, že „charakteristiky tvořící genderový stereotyp sdílejí všichni příslušníci [/příslušnice] daného pohlaví.“ (Renzetti, Curran, 2003: 21). Žena či muž, která/ý se daných normám vymyká, je společností stigmatizován/a. Tyto normované obrazy nám ukazují, jací bychom měli být tak, abychom nevybočovali:

- *Muži mají být* tělesně silní, celkově odolní, dynamičtí, schopní se ovládat a řídit se pevnými zásadami, racionální, angažovaní ve veřejných společenských otázkách, plně výkonní a úspěšní v pracovní sféře, jsou ochraniteli a živiteli rodiny.
- *Ženy mají být* fyzicky atraktivní, empatické, obětavé, pečující, mateřské, netoužící po seberealizaci mimo rodinu a domácnost.

(Knotková, Smetáčková-Moravcová, Decarli Valdřová, 2004: 5)³¹

Existuje řada výzkumů, které tyto „typicky“ ženské a mužské rysy dokládají. Odlišnost mužů a žen není smyšlená, je reálná a nepopiratelná. Pouhé konstatování rozdílů však nevypovídá nic o tom, zdali mají původ v biologii či kultuře (Oakley [1985] 2000: 46).

Přístup biologického esencialismu jsem představila již v podkapitole 2.1.2. *Teoretické přístupy ke kategoriím pohlaví a gender*. Jak ale zdůrazňuje Sherry B. Ortner ([1974] 1998: 96), tato teorie vztah nadřazenosti a podřízenosti zcela nevystihuje, neboť ty nabývají významu teprve v rámci kulturou definovaných hodnotových systémů. To my sami určujeme, jaké vlastnosti pro nás budou hodnocené kladně a jaké záporně. Tento dualismus souvisí s lidskou tendencí organizovat svět a zkušenosti v párových kategoriích, když každý z prvků představuje opak toho druhého (Murphy, [1979] 2004:

---

³⁰ Claire M. Renzetti a Daniel J. Curran definují obecně stereotyp následovně: Stereotyp je označení pro zjednodušující souhrnný popis určité společenské skupiny (tedy i mužů a žen). Je obvykle bipolární (což znamená, že tzv. normální muž nenese žádné rysy ženskosti a naopak). Někteří lidé se však těmto stereotypům vymykají – na takové jedince se pohlíží jako na deviantní, abnormální nebo zkažené (Renzetti, Curran, 2003: 20, 21)

³¹ K genderovým stereotypům více také Renzetti Claire M., Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum. Kapitola 1. Studium genderu (s. 20–22).

45).³² Pomocí slov a symbolů vyjadřujeme to, co daná věc není, i to, co je (ibid). Význam slov pak nespočívá v konkrétní dané vlastnosti každého z nich, ale v jejich odlišnosti od ostatních slov (Morris, [1993] 2000: 116). Muž je lidskou bytostí, která zároveň není ženou. Jako hlavní dualismus, z něhož pramení i ostatní, bývá zdůrazňován protiklad *kultura – příroda* (Lévi-Strauss cit. in Murphy, [1979] 2004: 45). Je třeba si uvědomit, že tyto binární opozice jsou vždy hierarchicky a mocensky uspořádané, kdy první z každé dvojice je nadřazen tomu druhému, které je naopak devalvováno a vyloučeno (Barker, 2006: 35),³³ totéž pak samozřejmě platí i pro samotnou binární dvojici muž – žena diskutovanou výše.

Prisuzování podřízených vlastností ženám můžeme přičítat tomu, že bývají spojovány s přírodou, zatímco muži jsou definovány kulturně (Ortner, [1974] 1998: 97).³⁴ Tímto způsobem tak dochází k ospravedlňování tohoto podřízení. Podíváme-li se na tuto problematiku v tom nejobecnějším slova smyslu – každá kultura „prosazuje sebe samu nejen tak, aby se od přírody lišila, nýbrž i tak, aby jí byla nadřazená“ (ibid). Zároveň je třeba mít na paměti, že prisuzování stereotypních vlastností mužům a ženám (stejně jako vysvětlení ženské podřízenosti jejím spojováním s přírodou) je řízeno mocensky (Kimmel, ([2000] 2011). Obecně pak platí, že muži jako skupina mají moc větší než ženy jako skupina; avšak rovněž v rámci těchto skupin existují velké mocenské rozdíly (Pavlík, 2006: 9).

Zajímavý pohled na tvorbu a především další šíření stereotypních představ o maskulinitě a feminitě může poskytnout teorie Marka Johnsona a George Lakoffa, která tvrdí, že náš pojmový systém, kterým myslíme a jednáme, má z velké části metaforickou povahu (Lakoff, Johnson [1980] 2002: 15). Tento pojmový systém si plně neuvědomujeme, ale dále strukturuje naše jednání. Podstatou metafor je pak „chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci“ (Lakoff, Johnson [1980] 2002: 17).

---

³² Jak zdůrazňuje Robert. F. Murphy ([1979] 2004: 45), tato myšlenka pochází již od řeckých filosofů a do evropského myšlení ji uvedli raní církevní otcové.

³³ Odhalením hierarchických pojmových binárních opozic se zabývá tzv. *dekonstrukce* (především Jacques Derrida), jejímž smyslem je také obrácení pořadí jednotlivých složek binárních opozic, ale také poukázání na to, jak jedna z druhé navzájem vyplývají (Barker, 2006: 35). Problémem dekonstrukce je užívání stejného jazyka, jaký se snaží rozložit (ibid). Více v podkapitole 2.6.1. *Feministická literární teorie a kritika*.

³⁴ Pro spojování žen s přírodou uvádí Sherry B. Ortner ([1974] 1998) tyto argumenty, které dále diskutuje: 1. *Fyziologie ženy jako bytosti je bližší přírodě* – žena tráví delší část svého života přírodními procesy, které se vztahují k reprodukci a které ji oslabují; 2. *Sociální role ženy je chápána jako role bližší přírodě* – kvůli fyziologickým funkcím ženy spojování ženy s rodinným domácím prostředím; matka se v důsledku „přirozeného připoutání k dítěti kojením [...] stává nejzřejmější osobou určenou k tomu, aby v této činnosti pokračovala.“ (102); 3. *Psychika ženy je chápána jako psychika bližší přírodě* – ženy mají sklon vytvářet vztahy, které může kultura chápat jako „přírodní“.

V praxi to znamená, že např. *spor chápeme jako válku* (a nikoli jako např. tanec), při jeho popisu tak v jazyce užíváme termíny, které jsou běžně spojovány s válkou (vyhrát, obhájit, porazit). O sporu zároveň nejenom mluvíme jako o válce, ale tato metafora se projevuje i v našem jednání, neboť v něm skutečně můžeme vyhrát či prohrát (ibid).

Způsob, jakým uvažujeme o maskulinitě a feminitě tak na základě teorie Lakoffa a Johnsona může být strukturován právě pojmovými metaforami. Základ představuje pojmová metafora „*muž – žena je kultura – příroda*“, jak již bylo naznačeno výše v teorii Sherry B. Ortner. Binární opozici muž – žena tedy podvědomě spojujeme s dvojicí protikladů kultura – příroda, což ovlivňuje naše další uvažování. Maskulinitě přisuzujeme nadřazenost a další vlastnosti spojené s kulturou jako je racionalita, autorita, síla. Feminitě v tomto kontextu odpovídá emocionalita, podrobení se této autoritě a síle.³⁵

Tuto teorii dále rozšiřuje Jaroslav Skupnik, který aplikuje koncept metaforizace lidského myšlení na genderově stereotypní mužské a ženské role v sexuálním vztahu, protože již u pohlavního aktu můžeme v této rovině uvažovat o mužské nadřazenosti. Jeho teorii mohou ve své genderové analýze dále využít zejména při snaze objasnit význam, který byl ve středověku připisován ženské cudnosti a neposkvrněnosti, které souvisí s rolami mužů a žen v sexuálním vztahu. Jaroslav Skupnik (1995: 154) uvádí, že v našem metaforickém vnímání muž představuje dobyvatele či útočníka, žena poté pevnost nebo obránce pevnosti. Vzájemný vztah muže a ženy je poté formován *metaforou útoku na pevnost, dobývání*. V tomto smyslu předpokládáme od pevnosti, tedy ženy, že bude klást odpor. Pohlavní vztah se jeví jako *sociální vztah nadvlády*, neboť se ustavuje dle základního principu dělení na aktivní maskulinitu a pasivní feminitu (Bourdieu, [1990] 2000: 23), zároveň utváří touhu – u mužů se jedná o touhu vlastnit, u žen o touhu po nadvládě muže (ibid). Sociálně politické prvky pohlavního aktu jsou patrně rovněž při chápání tohoto aktu samotnými muži – vnímají jej jako „*zmocnění se*“ či „*přivlastnění*“ (Bourdieu, [1990] 2000: 22). Vnímání pohlavní aktivity i pohlavních orgánů je dále strukturováno určitými schémata – zde tedy metaforami – dle kterých myšlenkově rozdělujeme rovněž lidské tělo ((Bourdieu, [1990] 2000: 18). Každé tělo (mužské i ženské) má své nahoře a dole, jasně oddělené opaskem,

³⁵ V naší společnosti existují také metafory „*racionální je nahoře; emocionální je dole*“ či „*mít autoritu nebo sílu je nahoře; být podroben autoritě nebo síle je dole*“, které Lakoff a Johnson označují jako orientační. V praxi to znamená, že představují základ pro naše další uvažování a vyjadřování. První z nich vychází z našeho náhledu na člověka jako na tvora, vládnoucího všem zvířatům, rostlinám a fyzickému prostředí, což je mu umožněno právě díky schopnosti racionálně, tedy rozumově, uvažovat. Druhá z nich je pak spojena s korelací fyzické velikosti s fyzickou silou a také faktem, že vítěz v zápase je typicky nahoře (Lakoff, Johnson [1980] 2002: 28).

naznačujícím uzavřenost – u žen se jedná o symbolickou hranici mezi čistým a nečistým (ibid).

Vycházejme tedy z faktu, že je mužská a ženská sexualita takto spojována se sociálním vztahem nadvlády (tedy s mocí) a vnímána prostřednictvím kulturně vytvořených schémat. Muž, který je v tomto mocenském vztahu tím „vládnoucím“ tak dobýváním ženy stvrzuje svou maskulinitu. V této souvislosti Kate Millett tvrdí (Millett, [1970] 2000), že patriarchální moc je udržována a uskutečňována právě prostřednictvím dominance v sexuálních vztazích. Aby se muž zároveň mohl ustavit jako nadřazený, jako ten, kdo disponuje mocí, musí svou maskulinitu nutně vymezit vůči ženině femininitě tím, že jí přisoudí pozici dobývané, tedy podřízené. Zde se opět projevuje vztahovost femininity a maskulinity a zároveň způsob myšlení v binárních opozicích, kdy vždy první z dvojice je nadřazen tomu druhému – zde tedy maskulinita femininitě.

Tento sexuální vztah dobývání ženy mužem lze pak v širším kontextu chápat jako základ pro důležitost ženské cudnosti a neposkvrněnosti ve středověku – tedy atributů ve středověku tradičně spojovaných s femininitou. Potřeba mužů udržet si svou sexuální dominanci je poté vysvětlením literárního zobrazení žen jako cudných nebo prostopášných žen, běhen nebo panen (Millett, [1970] 2000). Pouze pokud bude žena „čistá“, bude muži vzdorovat, tak se muž vůči ní může definovat jako nadřazený. Ovládnání pak přikládají na to, co je ovládá, schémata zplozená touto nadvládou, důsledkem je tedy jejich podřízenost (Bourdieu, [1990] 2000: 16). Ženy ve středověku tedy tuto kulturně konstruovanou představu o jejich femininitě přijímaly a jelikož ji posuzovaly prostřednictvím myšlenkových schémat vytvořených muži, považovaly ji za „správnou“, čímž docházelo k její opětovné reprodukci a legitimizaci.

Jelikož genderové stereotypy výrazně ovlivňují vnímání mužství a ženství ve společnosti, mají rovněž vliv na stereotypní zobrazování žen a mužů v literatuře. Mlada je tak v souvislosti se středověkým pojetím femininity zobrazována jako „*pokorou nadaná*“, „*v hovoru líbezná*“ či „*veškerou poctivostí mravů ozdobená*“. (Kosmova kronika česká: 44). Dobrava pak jako „*nešlechtná*“ či „*bláznivá*“ (48–49). Více v kapitole 2.5. *Gender v jazyce a v literatuře*.

Od každého/každé člena/členky společnosti se tedy očekává určitá genderová role, a to na základě jeho/jejího biologického pohlaví. Tato role je nám přisouzena okamžitě po narození (Oakley, [1985] 2000: 131), dále si ji osvojujeme v průběhu dětství a stále se ji učíme po celý život prostřednictvím *genderové socializace*.

Socializací obecně se rozumí celoživotní proces, kterým si lidé předávají společenské normy a hodnoty a učí se jim (Renzetti, Curran, 2003: 93). Z hlediska genderu se pak jedná o předávání určitých genderových očekávání (rodičovskou výchovou, interakcí s vrstevníky a vrstevnicemi atd.³⁶), které může probíhat zcela vědomě a v důsledku toho je i explicitně odměňováno či trestáno, nebo se může jednat o přenos implicitní. Právě implicitní stránku tohoto předávání zdůrazňuje Sandra Bem (1993), která tvrdí, že jsme neustále konfrontováni se skrytými ponaučeními, tzv. *metasděleními*. Ty nám říkají, co je důležité, co je v naší kultuře ceněno a čemu bychom měli přikládat význam. Tato skrytá sdělení poté „vstřebáváme“, aniž si to uvědomujeme a v důsledku toho již nejsme schopni rozeznat, co je realita a co je pouze kulturní konstrukce. Přijímáním kulturně vytvořené genderové role se poté formuje naše genderová identita, tedy to, zdali se cítíme jako muž či žena (Oakley, [1985] 2000: 126).

2.4. ŽENA JAKO „TA DRUHÁ“: PŮVOD PODŘÍZENOSTI ŽEN VE SPOLEČNOSTI

V celé práci hovořím o podřízenosti žen mužům, kterou nalezneme v téměř každé známé společnosti, předpokládáme-li, že ve většině z nich existuje patriarchální pohlavně-genderový systém (Renzetti, Curran, 2003: 22). Sherry Ortner ([1974] 1998) dokonce hovoří o „univerzálním devalvování žen“. Jak vysvětlit tuto univerzalitu podřízeného postavení žen? Jednou z možností je přičítat rozhodující vliv biologickému determinismu. V linii této argumentace jsou ženy od přírody slabší pohlaví, což má za následek „nadvládu mužů“. S tímto vysvětlením bychom se však neměli spokojit, neboť bychom poté nebrali v potaz významnou úlohu kultury.³⁷

De Beauvoir upozorňuje na to, že v západní, androcentrické společnosti přetrvává jakási normující představa ženskosti („ženský mýtus“), která připisuje všem ženám jisté limitující a předepisující charakteristiky. Dále ukazuje, že „ženskost“ byla v dějinách vždy chápána jako „to Druhé“.³⁸ „Muži považují ženy za jiné než oni, za ty,

---

³⁶ Více např. v kapitole Genderová socializace v raném dětství (Renzetti, Curran, 2003: 93–123).

³⁷ O vztahu kultury a přírody více v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*.

³⁸ Kategorie Druhého je „původní jako vědomí samo“ (Beauvoir, [1949] 1967: 11). V každé společnosti nalezneme dualitu, jedná se o základní kategorii lidského myšlení. „Druhé se nikterak neurčuje jako Druhé, aby tak teprve definovalo Jedno; je stanoveno jako Druhé právě proto, že Jedno klade samo sebe jako Jedno (Beauvoir, [1949] 1967: 12). V tomto případě nezáleží na tom, zdali hovoříme o vztahu černošských obyvatel a rasistů, obyvatelů sousedních vesnic, příslušníků jiných národů či žen a mužů. Jak také upozorňuje Beauvoir ([1949] 1967: 13), podřízení slabšího silnějším vždy předcházela nějaká historická událost, závislost žen na mužích však historicky dokázat nelze.

kdo nejsou muži, a mohou proto „ženskosti“ přičíst jakékoli vlastnosti, které potřebují k vytvoření své představy o mužskosti“ (Beauvoir cit. in Morris 1993] 2000: 27). Pomocí neadekvátního zobrazení žen muži v literatuře pak muži často ospravedlňují podřízenost žen (Morris, 1993] 2000). Definují-li ženskost záporně v protikladu k mužskosti, je jim takto umožněno označit jakoukoliv vlastnost jako „ženskou“, do obrazu „ženy“ poté promítají své sny i obavy (ibid). Dobravu tak například Kosmas zobrazuje jako ženu velmi nešlechtnou, dokonce hovoří o jejím bláznovství. Staví ji do této role pouze proto, že ač původně učinila slib panenství a vstoupila do kláštera, později se z politických důvodů provdala za polského knížete Měška. Na rozdíl od své sestry Mlady, kterou Kosmas líčí velmi pozitivně (více viz Analytická část), se tak Dobrava rozhodla narušit dobové konvence o nezrušitelnosti slibu danému Bohu a zároveň věku, kdy je vhodné vstoupit do manželství.

Jelikož muži podle Simone de Beauvoir (Beauvoir, [1949] 1967: 131) neustále vidí ženy jako „Druhé“, má „žena“ v jejich představách „dvojí, šalebnou tvář [...], je ztělesněním všech mravních hodnot i jejich opaku [...] Muž do ní promítá to, po čem touží a čeho se obává, co miluje i co nenávidí.“ Na zobrazení ženy jako „té Druhé“ upozorňuje rovněž Sandra Bem (1993: 2), která tuto myšlenku uvádí jako jedno z celkem čtyř optických skel (čoček) kultury³⁹. Optická skla symbolizují neviditelné předpoklady toho, jakým způsobem se mají ženy a muži chovat, které se předávají ve společnosti v procesu socializace. Kateřina Zábrodská v této souvislosti hovoří o tzv. diskursu jinakosti, jako o systému tvrzení a praktik pracujících s ideou jinakosti „druhé“ (Zábrodská, 2009: 110); „druhým“ je v případě genderové binarity tradičně žena (Colebrook, 2004 cit. in Zábrodská, 2009: 110), což koresponduje i s teorií Sherry Ortner o spojování ženy s přírodou (viz kapitola 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*) a poukázáním na „druhost“ ženy (Beauvoir, [1949] 1967). Přitom se zde nejedná o běžné zdůraznění rozdílů mezi mužem a ženou, jinakost je v tomto smyslu chápána jako nepopsatelnost a neuchopitelnost ženy-jako-druhé (Zábrodská, 2009: 110). Tato „jinakost“ či „druhost“ však zároveň nemusí být chápána pouze v negativním smyslu. Tím, že je žena považována za něco „jiného“, ve smyslu odlišného a zároveň tajemného a nepoznatelného, představuje pro „normativní mužský subjekt“ spíše určitý

Kategorií „Druhé“ se rovněž zabýval francouzský filosof Emmanuel Lévinas v díle Lévinas, Emmanuel. [1980] 1997. *Čas a jiné*. Praha: Dauphin.

³⁹ Publikace této autorky nebyla dosud přeložena do českého jazyka, v odborné literatuře se však její teorie překládá jako „optická skla (čočky) kultury“. Více v podkapitole 2.1.2. *Teoretické přístupy ke kategoriím pohlaví a gender*.

objekt fascinace (Zábrodská, 2009: 111). Touto objektifikací žen však zároveň dochází k jejich určení jako „těch druhých“ (více Barša, 2002). Muži mohou mít zájem na zachování této lákavé tajemnosti – žena je často ve své jinakosti vyzdvihována či dokonce uctívána, čímž je však zároveň stavěna do určité neměnné pozice (Zábrodská, 2009: 111). Každý člověk je subjektem jen sám pro sebe, rovněž pouze sebe může pochopit – z tohoto hlediska je pro něj někdo druhý vždy záhadou (Beauvoir, [1949] 1967: 135). Žena je pro muže záhadou, stejně jako je muž záhadou pro ženu. Kategorie, v nichž muži pohlíží na svět, jsou však stanoveny z jejich hlediska a jsou chápány jako absolutní (ibid). Maskulinita představuje v rámci diskursu jinakosti to samozřejmé a „genderově neoznačené pozadí ustanovující ženskou jinakost“ (Zábrodská, 2009: 148). Zobrazení žen v literatuře poté může být až přehnaně popisné, jak jsem se již zmínila v podkapitole 2.6.3. *Diskurs a feministické teorie* v rámci představení paradoxů reprezentace. Při analýze reprezentace Mlady v Kosmově kronice je více než patrné, že je autorem stylizována do pozice „svaté ženy“, která oplývá líbezností, oddaností, pokorou či poctivostí, čímž jí autor přisuzuje určitou formu nedotknutelnosti. Mlada je zde představena jako „ideální obraz ženy“, který však nelze srovnávat s jejími mužskými protějšky, neboť tento ideál nikterak nesouvisí s racionalitou či jinými vlastnostmi spojovanými s kulturou – tedy s vlastnostmi, které by mohly ohrozit nadřazenost maskulinity. Naopak reprezentace Dobravy v Kosmově kronice se zobrazením Mlady ostře kontrastuje. Ať už před sňatkem s Měškem I. původně učinila slib panenství či byla již jednou vdaná a ovdověla (historické výklady se různí), je jisté, že svým jednáním tento „ideální obraz ženy“ narušila. Vymanila se z „neuchopitelnosti“ a „nepopsatelnosti“ ženy jako „té druhé“ popsané výše, čímž ohrozila maskulinní identitu autora kroniky. Lze tedy dovozovat, že Kosmas tedy považoval za nutné její „ženskost“ ještě více marginalizovat, čímž opět legitimizoval svou nadřazenou pozici.

Významný obrat při výzkumu podřízenosti žen přineslo do feministické teorie užití díla Michela Foucaulta. Sandra Lee Bartky v této souvislosti používá Foucaultův pojem disciplíny nikoli pro popis podmanění ženství mužstvím, ale pro podmanění žen jim vnucenou identitou „ženy“ (Barša, 2002: 250). Ženské „já“ neodmyslitelně spojeno s ženstvím, které však definovali muži. Žena pak potvrzuje sebe sama jako sexuální objekt mužů, čímž si dokazuje svou svůdcovskou moc nad nimi, z níž poté povstává její sebeúcta (ibid). Žena tedy ve většině případů tuto „vnucenou“ identitu dobrovolně přijímá, vycházíme-li z koncepce Pierra Bourdieu o tzv. symbolickém násilí (Bourdieu, [1990] 2000). Ovládané/mu nezbyvá nic jiného, než vládnoucí/ho a jeho nadvládu

uznat, neboť pro její/jeho posouzení (a vlastně i pro posouzení sebe sama) užívá nástrojů poznání, které s ní/m má společné a které jsou pouze osvojenou formou nadvlády a vztah vládnoucí/ho a ovládané/ho se poté jeví jako přirozený (Bourdieu, [1990] 2000: 34–35).

Oprostíme-li se od extrémních pólů genderového kontinua, a sice od kategorií „muže“ a „ženy“, a zaměříme-li se na člověka jako takového, můžeme se blíže zamyslet nad základní podstatou lidského vědomí. Abychom se mohli definovat jako „subjekt“, musíme proti sobě zároveň stavět jiná vědomí, která se snažíme redukovat do podoby objektu (Barša, 2002: 53). Pokud bychom se chtěli vymanit z objektivizace druhými, musíme z nich sami učinit objekty (Barša, 2002: 54). V tomto ohledu se jedná o jakousi formu boje, kdy vítěz definuje identitu poraženého; patriarchát je pak výrazem vítězství muže nad ženou v tomto boji (ibid), výsledkem je poté pojetí ženy jako „té druhé“, jak upozorňuje Simone de Beauvoir. V patriarchální společnosti existuje struktura, která označuje ženské poznání za „subjektivní“ (a emocionální) a staví jej do protikladu k „objektivnímu“ (a racionálnímu) mužskému poznání (Spender, [1980] 1998: 238). Zde je opět viditelné spojování mužů s kulturou a žen s přírodou, jak bylo již pojednáno v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace* v souvislosti s teorií Sherry B. Ortner ([1974] 1998) vysvětlující proces, kterým se naše androcentrická kultura ospravedlňuje podřízenost žen.

Jeden z pohledů na původ „ženského poddanství“ může přinést také *Kosmova kronika*. Autor zde přibližuje situaci v době vlády první kněžny Libuše a knížete Přemysla, kdy „toho času dívky naší země, dospívající beze jha,[...] vojensky sloužily stejným způsobem jako mladí mužové a po mužsku si hleděly lovu v lesích, nebrali si muži jich, nýbrž on samy si braly muže, které a kdy chtěly“ (Kosmova kronika česká: 27). Tato situace je však zobrazována jako nepřijatelná a tudíž nemohla mít dlouhého trvání. Muži i ženy spolu v té době válčili, poté nastalo příměří a obě strany se domluvily na společném jídle a pití. Jeden z mužů zde však dal ostatním znamení pro ukončení slavností, každý pak unesl jednu dívku. „A od té doby po smrti kněžny Libuše jsou naše ženy pod mocí mužů“ (28).

2.5. GENDER V JAZYCE A LITERATUŘE

Genderové kategorie mužství a ženství jsou kulturně podmíněné, nabízí se tedy otázka, jakým způsobem jsou definice těchto kategorií v kultuře konstruovány a dále předávány. Proto je na místě osvětlit v tomto ohledu roli jazyka, který je významným

nositelem kultury, a literatury jako jedné z forem jazykových projevů lidstva. Jazyk odráží kulturní hodnoty a normy ve společnosti, také je však formuje a znovu utváří (Renzetti, Curran, 2003: 208). S tímto tvrzením souhlasí i česká lingvistka Jana Valdřová, která se navíc přiklání k názoru, že se jedná o „sociální instituci“ (Valdřová, 2005) a dále jej definuje jako „systém znaků, které slouží k verbální komunikaci v rámci určitého společenství“ (Valdřová, 2005: 57). Jedná se o dorozumívací prostředek, díky němuž jednotlivé kultury sdílí (některé) společné významy. Nesmíme však opomenout zdůraznit, že veškeré významy, které připisujeme slovům vyjádřeným prostřednictvím jazyka, se v průběhu času proměňují. Stejná slova mohou v rámci historie pokaždé představovat něco jiného, zejména vzhledem ke kulturnímu kontextu dané doby či zkušenostem jedinců zde žijících. Na proměny významů jednotlivých výrazů v průběhu času upozorňuje rovněž Blanka Knotková-Čapková (2010: 4–5). Příkladem změny významu slov v průběhu času může být např. chápání pojmu „*panenství*“, jak je dále důkladně pojednáno v analytické části této bakalářské práce v podkapitole 3.4.1. *Kosmova kronika česká*.

Strukturální lingvistika⁴⁰ dále poukazuje na skutečnost, že mezi jazykem a světem existuje propast a realita nedodává jazyku smysl, jak by se mohlo zdát, ale naopak jazyk je prostředkem, kterým se ve světě smyslu dobíráme (Morris, [1993] 2000: 150). „Slova náš pohled na sebe samé a svět neodrážejí, ale konstruují“ (ibid).

Na základě výše uvedených předpokladů je tedy třeba nenahlížet na zkoumané literární texty pouze jako na dokumentaci reality dané doby, ale jako na sociálně konstruovaný písemný jazykový projev. Musíme rovněž přihlídnout k faktu, že tyto texty dále ovlivňují způsob myšlení nejen o genderových stereotypech a mocenských vztazích ve společnosti. Po celou historii byl gender rozhodnutý autorem/autorkou díla, nikoli svobodně přijímaný muži a ženami, a tak vepisován do všech „textů“, které odrážely, podporovaly či revidovaly způsoby jejího patriarchálního fungování (Kalivodová, 2010: 14).

Každý z autorů textů, jež představují předmět mého výzkumu, do svého díla nepochybně přinesl svůj vlastní subjektivní pohled, který je dán dobovými výklady ženství a mužství (společností konstruovaných významů), ale také jedinečnou subjektivitou autora, tak jak ji chápe Matonoha (Matonoha, 2005: 31) či Kateřina

---

⁴⁰ Za tvůrce strukturální lingvistiky je považován švýcarský lingvista Ferdinand de Saussure (1857–1913). Podstatou Saussurova myšlení je, že jazyk je třeba chápat jako systém znaků konstituovaných vzájemným propojením pojmů bez pevně určených hodnot (tzn., že význam se odvozuje ze vztahu) (Barker, 2006: 175).

Zábrodská (Zábrodská, 2009: 15) Toto autorovo stanovisko je pak, byť nevědomě, přijímáno čtenářem/čtenářkou. Pam Morris v této souvislosti v návaznosti na Louise Althussera hovoří také o konceptu „interpelace“, který definuje jako proces, během něhož literární tvar vyhlubuje jazykový prostor určený pro čtenáře/čtenářku (Morris, [1993] 2000: 42). Čtenář/čtenářka poté do tohoto prostoru vstupuje a přijímá tak postoje a stanoviska daného díla. Ženy jsou prostřednictvím genderové socializace a působení androcentrického řádu jako čtenářky vedeny k tomu, aby přemýšlely jako muži, aby se ztotožnily s mužským úhlem pohledu a považovaly za zcela přirozený mužský systém hodnot, jehož jednou ze zásad je misogynie⁴¹ (Fetterley, 1978: xx). Literární díla mohou zároveň vybízet čtenářky k tomu, aby se ztotožnily s něčím, co odporuje jejich já, požaduje se po nich, aby se identifikovaly samy proti sobě (Fetterley, 1978: xii). Totéž však může platit také pro muže, ani oni se ve své přirozenosti nemusí ztotožňovat s mužským úhlem pohledu reprezentovaným v literatuře.

Vztah literatury a reality je tedy v konstruování maskulinity a femininity a jejich mocenských vztahů zásadní. Ačkoli se může zdát, že je reálný život literatuře nadřazen, při bližším zkoumání lze zjistit, že literatura jako součást kultury má na vnímání našeho života nezanedbatelný vliv. Může se tak podílet na vytváření významů a hodnot, které odsuzují ženy k nerovnosti (Morris, [1993] 2000: 19). Přehlížejí-li se ženy v jazyce a jsou-li odrepresentovány v literárních dílech jako hrdinky či jako autorky jak uvádí Fetterley, často to znamená, že jsou přehlíženy i ve společnosti (Fetterley, 1978, Valdřová, 2005).

Stejně jako hovoříme o subjektivitě a kulturní podmíněnosti autora/autorky, je ve stejném duchu třeba vnímat také čtenáře/čtenářku. Čtení je pak procesem „mezi kulturně podmíněným textem a kulturně podmíněným [/podmíněnou] čtenářem [/čtenářkou], jde o interakci strukturovanou materiálními, sociálními ideologickým a institucionálními vztahy, do kterých jsou texty i čtenáři [/čtenářky] nevyhnutelně zapojeny“ (Bennett cit. in Bartlett 1995: 2–3). Zároveň se jedná o naučenou aktivitu, která je stejně jako mnoho jiných strategií v naší společnosti nevyhnutelně kódována pohlavím a genderem (Kolodny cit. in Culler, 1982: 58).

V této bakalářské práci pracuji s genderovou analýzou literárních textů, proto považuji za důležité zdůraznit vliv literatury jako prostředku socializace. Literatura pomocí slov vytváří obraz již existující skutečnosti (Morris, [1993] 2000: 18). Beze slov

---

⁴¹ Pojem vychází ze slova misogyn neboli nepřítel žen. Misogynie pak znamená nenávidění žen (Ottova encyklopedie obecných vědomostí, 1999).

a bez jazyka jako takového bychom nebyli schopni vytvoření našich představ o světě. Nebyli bychom schopni definovat to, jak jej vidíme. Jazyku se učíme prostřednictvím socializace již v raném dětství, jakmile získáme schopnost díky němu zachytit svou představu o sobě, své zkušenosti – začneme svět nevyhnutelně vnímat skrze systém hodnot obsažený ve slovech, která používáme (ibid). Naše chápání života není tak „přirozené“, jak se domníváme, neboť je od samého počátku zprostředkováváno kulturou (ibid). Může se zdát, že být ženou „přirozeně“ znamená být něžná a starostlivá, jinými slovy: být „femininní“. Jazyk je proto hlavním nástrojem, jehož prostřednictvím jsou kulturní hodnoty předávány z generace na generaci (ibid). Reprezentuje převládající charakteristiky maskulinity a femininity ve společnosti, které jsou dále zaznamenány v literárních textech, tyto hodnoty dále reprodukuje a opětovně konstruuje. Více viz podkapitola 2.6.2. *Teorie reprezentace*.

2.6. FEMINISTICKÝ PŘÍSTUP K LITERÁRNÍMU DÍLU

Literární dílo reprezentuje okolní realitu a dění v ní. Zaměření na reprezentaci maskulinity a femininity a jejich vztahů, jejich sociální konstrukci a rovněž vliv, který má daná reprezentace na vztahy ve společnosti, vychází z feministického přístupu, který, jak jsem již zmínila v úvodu práce, volím v bakalářské práci pro genderovou analýzu kronikářských záznamů. Feministický přístup chápe společnost jako patriarchální a androcentrickou. Zároveň nahlíží gender jako společensky utvářenou kategorii a nikoliv jako neměnnou danost. S tímto faktem souvisí má pozice, ze které k analýze vybraných děl kronikářů přistupuji. Texty o Mladě a Dobravě nepovažuji za objektivní doklad reality, ale chápu je spíše jako obrazy, které ji odrážejí. Domnívám se, že jsou zde obě přemyslovské sestry *reprezentovány* prostřednictvím tzv. systémů reprezentace.⁴² Analyzované kroniky nejsou objektivním obrazem reality, ani však pouze výsledkem autorova subjektivního literárního vyjádření, ale jsou také formovány dobovými sociálními konstrukcemi reality. „Literární dílo málokdy vzniká za autorovy plné kontroly a často obsahuje skryté významy, které nemůžeme nebo se neodvažujeme vyjádřit, a které si nemusí uvědomovat ani autor“ (Morris, [1993] 2000: 29). Je to právě jazyk, který je podstatou literárního díla, jež hraje v reprezentaci klíčovou roli, protože

---

⁴² Mezi systémy reprezentace jsou kromě jazyka řazeny pojmy a obrazy utvářené v našich myšlenkách – určité mentální reprezentace, bez kterých bychom nebyli schopni smysluplně interpretovat svět. Pouhé sdílení této myšlenkové (pojmové) mapy v rámci jedné kultury však nestačí. Proto je zapotřebí dalšího systému reprezentace – tedy jazyka. Abychom mohli popsat pojmy a vztahy mezi nimi v našich myšlenkách, je dále zapotřebí znaků (= slova, zvuky a obrazy nesoucí význam). (Hall, 1997: 8–9)

dává světu kolem nás význam (Hall, 1997). Reprezentace maskulinity a femininity v literatuře významně ovlivňuje obraz těchto genderových kategorií ve společnosti, neukazuje pouze vnímání společnosti, ale toto vnímání spoluutváří. Teorii reprezentace se věnuje podkapitola 2.6.2. *Teorie reprezentace*. V této souvislosti dále považuji za nutné definovat v podkapitole 2.6.3 *Diskurs a feministická teorie* pojem „diskurs“, který je sociálně konstruován a s reprezentací má velmi úzký vztah. Ovlivňoval autory kronik při psaní konkrétního díla, ve kterém je vyjádřen, tedy jinými slovy *reprezentován*, prostřednictvím jazyka jako prostředku komunikace, jenž uděluje veškerým hodnotám ve společnosti význam.

2.6.1. FEMINISTICKÁ LITERÁRNÍ TEORIE A KRITIKA

Literární teorie a kritika byly jedním z prvních oborů, kde se v kontextu angloamerické literární kritiky uplatňovalo feministické zkoumání (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 11). Feministická literární teorie se postupně rozvíjela od konce 60. let 20. století, ve stejné době se pak stává uznávanou metodou rovněž feministická literární kritika, a to především díky přehodnocování „významných“ děl tradičního literárního kánonu. Feministická kritika se pozastavovala nad absencí žen jako autorek textů⁴³ („ženské psaní“), ale rovněž nad tradičními interpretacemi textů psaných muži a nad obrazy žen vytvářenými muži v literatuře („ženské čtení“), jak výše popisuje Judith Fetterley (Fetterley, 1978).

Na výše popsané dva základní přístupy feministické kritiky navazuje Elaine Showalter, která přístup „ženy jako čtenářky“ nazývá „feministickým čtením“ (*feminist critique*) a zdůrazňuje, že tento typ kritiky se zabývá nejen obrazy a stereotypy žen v literatuře, ale také například analýzou ženy-jako-znaku v sémiotických systémech či mezerami v „mužské konstrukci literární historie“ (Showalter, [1979] 1998: 216). Feministickou kritiku zaměřenou na „ženu jako spisovatelku“ dále označuje jako „gynokritiku“ (*gynocritics*) (Showalter, [1981] 2007: 130). Rozlišením „ženského“ a „feministického“ čtení upozorňuje na problém, že každá čtenářka-žena nemusí číst feministicky. Jonathan Culler dále uvádí, že feministicky může číst i muž. (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 11)

---

⁴³ Zde nehovoříme o absenci žen jako autorek literárních textů v pravém slova smyslu, ale na fakt, že nebyly zahrnuty do tzv. literárního kánonu – tedy souhrnu textů, jimž je kulturně připisována vysoká estetická kvalita a „pravdivost“ (Morris, [1993] 2000: 211). Z genderové perspektivy je literární kánon nahlížen jako androcentrický projekt korelující s patriarchální ideologií (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 11).

Pro mou práci je aktuální především přístup *feministického čtení*, který se „zabývá ženou jako čtenářkou a především reinterpretuje texty psané muži z perspektivy ženské zkušenosti“ (Oates-Indruchová, 2007: 22). Cílem není kritika mužů, ale spíše snaha nalézt nový pohled, poukázat na předsudky či stereotypy pramenící z androcentrického řádu. Jak ale upozorňuje Libora Oates-Indruchová (2007: 22), tento přístup se zároveň dopouští zjednodušení, neboť předpokládá univerzální mužský pohled.

Základem feministického čtení je interpretace textů tzv. *proti srsti* (v českém prostředí se často užívá termínu tzv. *vzdorného čtení*), kdy postupujeme proti dominantním diskursům daného textu. Hypotéza ženy jakožto čtenářky pak „mění naše chápání daného textu a probouzí v nás povědomí o významnosti kódů závislých na pohlaví“ (Showalter, [1979] 1998: 216). Je třeba oprostit se od tradičního modelu čtenáře-muže běžně užívaného literární kritikou, a uvědomit si, že význam, který textu přisuzujeme, bude vykazovat určitou proměnlivost s ohledem na gender čtoucí osoby (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 14). Koncept tzv. *vzdorného čtení* dále rozvíjí i Judith Fetterley. Čtenářka by textu měla vzdorovat a ne s ním souhlasit (Fetterley, 1978: xxii), neboť pouze pokud si bude zcela uvědomovat, na jakých principech byl vytvořen, jen tehdy bude možné změnit sociální realitu založenou na androcentrickém vidění světa. Jakmile přestaneme číst knihy způsobem, na jaký jsme byli doposud zvyklí, pak ztratí svou moc svazovat nás svými konstrukcemi (Fetterley, 1978: xxii–xxiii).

Jonathan Culler dále obohacuje feministickou literární kritiku o neandrocentrické „*čtení jako žena*“, které má být v případě žen i mužů vědomým zaujetím pozice (nezávisí tedy na biologickém pohlaví), díky které bude možno reflektovat skryté patriarchální významy či o tuto reflexi alespoň usilovat (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 14). Jedná se o „čtení proti zavedeným, hierarchizujícím formám zobrazování genderových vztahů“ (Knotková-Čapková, Kynčlová, Matonoha, 2010: 14). Pro ženu však „čtení jako žena“ neznamena pouze reprodukování dané identity a zkušenosti, ale spíše hraní určité role, vytvořené s odkazem na její ženskou identitu, která je však také konstruktem (Culler, 1982: 64).

Dominantní model pro angloamerickou literární kritiku v období přibližně 30. – 60. let 20. století, který tedy předcházela feministické literární kritice, představovala tzv. „*nová kritika*“ (Pearce, [1995] 2007: 253), zdůrazňující text jako takový (autorství či čtenářství nebylo považováno za stěžejní). Tato forma kritiky vycházela především ze

strukturalismu, dle kterého existují univerzální myšlenkové struktury určující veškeré lidské myšlení nezávisle na rozdílných sociálních a historických podmínkách (Jandourek, [2001] 2007: 242). Tato představa univerzality lidského myšlení se dle strukturalismu projevuje také v uchopování reality pomocí binárních opozic, jak bylo pojednáno v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*. Strukturalismus vycházel z lingvistické teorie Ferdinanda de Saussura (1857–1913), který tvrdil, že význam slov odvozujeme ze struktur jazyka jako takového a ne z předmětů, k němuž se vztahuje (Giddens, [1989] 1999: 535). Text je v tomto pojetí chápán jak objektivní struktura utvářená nejrůznějšími kódy nezávisle na autorovi/autorce, čtenáři/čtenářce či vnější realitě (Baldick, [1990] 2001: 246). Strukturalismus se nezabývá tím, co jednotlivé literární texty znamenají, ale spíše se snaží pochopit způsob, jak veškeré významy textu vznikají (ibid).

Na strukturální lingvistiku Ferdinanda de Saussura navázal francouzský psychoanalytik Jacques Lacan, který hovoří o jazyku jako o „symbolickém řádu“⁴⁴, jelikož jak jsem již zmínila v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*, pouze to, co dokážeme vyjádřit jazykem – tedy určitými symboly, nabývá smyslu. Jacques Lacan vychází z teorie identifikace Sigmunda Freuda⁴⁵ a doplňuje ji o důležitost jazyka, neboť „ženská/mužská identita se vytváří ve chvíli, kdy se její dítě učí a hledá „žádoucí „já“ v sociálních ideálech nabízených významovým systémem“ (Morris, [1993] 2000: 125).

Přibližně od 60. let 20. století se literární kritika začala zabývat otázkou, kdo za „význam“ textu opravdu zodpovídá, v souvislosti s rozvojem poststrukturalismu a vznikem tzv. recepční teorie.⁴⁶ Jedná se o autora/autorku, text či čtenáře/čtenářku? V kontextu těchto teorií je autor/ka textu nahrazen/a termínem „píšící subjekt“, neboť vědomý záměr autora/autorky je pouze jedním impulsem z mnoha, které určují význam.

---

⁴⁴ Více o teorii Jacquese Lacana např. v díle Elisabeth Grosz: Jacques Lacan. A Feminist Introduction. London, New York: Routledge. 1990.

⁴⁵ Oddělení od matky je nezbytným krokem pro získání vlastní identity. Strach z kastrace u chlapců vede k potlačení incestní touhy a k identifikaci s otcem. Tímto způsobem dochází k vytvoření „normální“ aktivní mužské identity. Dívka objevuje, že byla „kastrována“, obviňuje z toho matku a místo k ní se přikloní k otci jakožto objektu lásky. Takto vzniká „normální“ pasivní ženská identita. (Morris, [1993] 2000: 125).

⁴⁶ Tzv. recepční teorie vznikla v Německu a jejím hlavním představitelem byl Hans Robert Jauss (1921–1997), který tvrdil, že odesílatel/ka sdělení je stejně důležitý/á jako příjemce/příjemkyně, literární dílo je tedy bez významu, pokud se znovu neobnoví v mysli čtenáře/čtenářky. V této souvislosti zavedl pojem „horizont očekávání“, tj. že očekávání čtenáře/čtenářky se odvíjí od již existujících zkušeností a znalostí literatury (Baldick, [1990] 2001: 213–214). Mezi zastánce této teorie patří např. i americký recepční kritik Stanley Fish (*1938). Fish, Stanley. 1980. Is There A Text In This Class? The Authority of Interpretive Communities. Cambridge: Harvard University Press.

Roland Barthes upozorňuje na důraz, jaký je společensky přisuzován autorovi/autorce literárního díla a v protikladu k tomuto převládajícímu diskursu se přiklání k vyzdvižení důležitosti čtenáře/čtenářky. Každý/á spisovatel/ka pouze „imituje gesto vždy předešlé, a nikdy původní; jeho jediná moc je mísit psaní“ (Barthes, [1968] 2006: 76–77). Uvádí dále, že dílo bývá tak usilovně spojováno s jeho autorem/autorkou zejména pro usnadnění jeho kritiky, neboť „jakmile se najde autor[ka], text je „vysvětlen“ (Barthes, [1968] 2006: 77). Klasická kritika se čtenářem/čtenářkou nikdy nezabývala, což je dle Barthes chybou, neboť „jednota textu není v jeho původu, ale v jeho určení“ (Barthes, [1968] 2006: 77). Literární dílo tedy nabývá skutečného významu až prostřednictvím čtenáře/čtenářky.

Do feministické literární teorie pronikají poststrukturalistické ideje od počátku 80. let 20. století (Morris, [1993] 2000: 152). Přibližně od 90. let 20. století (v souvislosti s nástupem tzv. třetí vlny feminizmu) se v rámci feministické literární teorie začíná využívat také dekonstruktivismus, a to z důvodu snahy o dekonstrukci binární opozice mužství/ženství (Knotková-Čapková, 2011: 14). Cílem feministické kritiky je snaha o dekonstrukci všech těchto umělých metafor a myšlenkových schémat, která jsou tradičně zatížena dichotomií – tj. v tomto případě ztotožňování ženského elementu s přírodou, instinktem a hmotou a mužského elementu s kulturou, poznáním a racionalitou (Matonoha 2005: 30).

Důležitost dekonstruktivismu tedy spočívá v upozornění na kontaminaci jazyka mocenskými strukturami (Morris, [1993] 2000: 150), která způsobuje, že jazyk neustále reprodukuje „skutečnost“ v podobě hodnotové hierarchie udržující v popředí zájmy dominantní moci, navíc způsobuje, že se tato hierarchizace hodnot jeví jako přirozená a pravdivá (Morris, [1993] 2000: 150–151). Tato hierarchizace souvisí s naším myšlením v binárních opozicích, jak již bylo pojednáno v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*. Poststrukturalistické teorie tak podávají zatím nejpřesvědčivější vysvětlení pro neústupnost patriarchálních mocenských struktur (Morris, [1993] 2000: 152).

Dekonstruktivistický přístup v rámci feministické literární teorie uplatňuje rovněž Lynne Pearce, která ve svém díle zdůrazňuje roli čtenáře/čtenářky, neboť se předpokládá, že právě on/a uvolní skryté významy textu (Pearce, [1995] 2007 : 259). Zároveň ale zdůrazňuje, že výzkum, který se soustředí na recepci textu čtenářkami (tzv. čtení textů proti srsti – viz výše), může zároveň přehlédnout určité „nastavení“ těchto textů vzhledem k genderu čtenáře (Pearce, [1995] 2007 : 254).

V této bakalářské práci užívám přístupu feministické literární kritiky nazvaného „feministické čtení“. Mým cílem je tedy vybrané kronikářské záznamy číst kriticky a poukázat na zobrazované genderové stereotypy u žen, konkrétně Mlady a Dobravy. V souladu s tímto typem analýzy se nesnažím autory kronik jakožto muže nijak kritizovat, ale spíše se pokouším nahlížet na středověké kroniky novým pohledem. Tento nový pohled pak představuje snahu analyzovat text s vědomím, že atributy spojované s femininitou a maskulinitou reprezentované v kronikách, jsou pouze odrazem dobových sociálních konstrukcí, které byly utvořeny na pozadí patriarchálního pohlavně-genderového systému, jenž předpokládal nadřazenost maskulinity nad femininitou.

2.6.2. TEORIE REPREZENTACE

Pro analýzu kronikářských záznamů a především způsobu, jakým tyto prameny zobrazují postavy Mlady a Dobravy, je zapotřebí nejprve objasnit *teorii reprezentace*. Reprezentaci je možno chápat ve dvou odlišných významech, přičemž každý z nich odkazuje na odlišné chápání sociální konstrukce reality. První z pohledů se zaměřuje na vytváření jedinečných obrazů reality v naší mysli, druhý pak na kolektivní konstruování reality formované vztahy ve společnosti (Hall, 1997: 18).⁴⁷ Zaměření se na obraz reality v našem individuálním vědomí je jistě důležité a neměli bychom jej opomíjet. Důležitost mysli jednotlivce je zdůrazňována v rámci psychologického přístupu k reprezentaci. Významný základ pro psychologický výzkum této problematiky poskytla teorie Imannaela Kanta. Jak jej dále interpretuje Petr Novák (2009: 24), lidská mysl dokáže poznávat okolní realitu pouze nepřímou formou prostřednictvím syntézy dat vycházející ze smyslového vnímání. Realita je proto pouze konstrukcí naší mysli a existuje díky naší schopnosti percepce, nikoli ve skutečném světě. Objektivní realita tak zůstává jedinci utajena. Toto pojetí reprezentace však není předmětem mé bakalářské práce, pouze považuji za nezbytné na něj upozornit.

Vycházím z předpokladu, že reprezentace Mlady a Dobravy v kronikách se budou lišit v závislosti na době jejich vzniku, neboť autoři těchto děl byli ovlivněni dobovým diskursy ženství a mužství, které se proměňují. Přesto není možné přikládat

---

⁴⁷ Crotty (1998: 58) v této souvislosti upozorňuje na častou záměnu pojmů konstruktivismus a konstrukcionismus, kdy první odkazuje na konstruování reality lidskou myslí a druhý na společenskou konstrukci reality. V této bakalářské práci užívám termín konstruktivismus, jelikož je užíván ve feministické teorii, ale považuji za nezbytné zdůraznit, že je třeba vnímat odlišnost mezi těmito přístupy.

určující význam pouze těmto sociálním konstrukcím. Každý autor jako jednotlivec byl nepochybně kromě tohoto diskursu ovlivněn také svými individuálními zkušenostmi. Nelze tedy předpokládat, že veškeré kronikářské záznamy z téže doby budou zobrazovat konkrétní reálnou událost/postavu stejným způsobem.

Pro tuto bakalářskou práci proto chápu jako stěžejní druhé pojetí reprezentace ve smyslu sociálně zkonstruovaného znázorňování reality.

Klíčovou roli zde hraje jazyk, který uděluje jednotlivým věcem význam (Hall, 1997: 16). Pouze díky němu jsme schopni popsat a dále o nich přemýšlet. Jazyk je vždy přítomen jako něco, co naše myšlení předchází a strukturuje jej. Naše myšlení je v něm zakotveno (Matonoha, 2003). Jeho prostřednictvím bylo v této práci diskutovaným kronikářům umožněno znázornit „realitu“ pro ně objektivním způsobem a definovat jejich představy o „realitě“, které však byly ovlivňovány dobovými sociálními konstrukcemi. Jak upozorňuje Fairclough (1989: 27), „i když jsou si lidé vědomi vlastní individuality a domnívají se, že jsou odstřiženi od sociálních vlivů [...], užívají jazyk způsoby, které podléhají sociálním konvencím.“

Hall (1997) nahlíží na jazyk jako na jeden ze systémů reprezentace, který umožňuje sdílení našich konceptuálních map. Každý jedinec si v mysli utváří vlastní obraz reality, který nelze objektivně vyjádřit, ale stává se základem pro odlišné interpretace okolního světa (Hall, 1997: 18). Zároveň však sdílením těchto map dokazujeme, že náležíme ke stejné kultuře (Hall, 1997: 18). Zde tedy navazuji na dva možné významy pojmu „reprezentace“, které jsem představila výše. Mysl každého člověka je svým způsobem jedinečná, což má za následek rozdílný pohled na realitu. Zároveň však obsahuje určité sdílené významy, společné příslušníkům/příslušnicím stejné kultury. Na jedné straně nás tedy rozděluje, na druhé spojuje. Reprezentaci lze tedy považovat za část procesu, kdy mezi příslušníky určité kultury dochází k tvorbě a výměně významů (Hall, 1997: 15). Věci samy o sobě význam nemají; je konstruován reprezentačními systémy – koncepty a znaky (resp. jazykem) (Hall, 1997: 25). Tyto významy pak okolní realitu reprezentují, zastupují a zpřítomňují. Díky tomuto vytváření významů a jejich dalšímu sdílení konstruujeme náš sociální svět. Reprezentace tedy nejsou prostými odrazy „skutečnosti“, nýbrž kulturními konstrukcemi (Barker, 2006: 172–173).

Konceptem reprezentace se zabýval rovněž Michel Foucault (Foucault, 1980), který poukazoval na jejich diskursivní podmíněnost. Termín „diskurs“ je běžně užíván jako pojem lingvistický – označuje jazykové útvary nad úrovní věty (Koteyko, 2006).

V lingvistickém pojetí je také užíván při detailních analýzách *užití jazyka* (language in use). Jednu z metod, která se tímto zabývá, představuje diskursivní analýza⁴⁸, která se v obecném slova smyslu orientuje na konstruování sociální reality v řečové interakci (Zábrodská, 2009: 46). Postupně však diskurs získal svůj význam i v rámci sociální teorie, o což se zasloužil právě Michel Foucault. V kontextu jeho prací můžeme diskurs chápat jako soubor všech smysluplných tvrzení v dané době a společnosti a pravidel jejich tvorby (Zábrodská, 2009: 34). Chápal jej nejen jako to, čím se projevují boje a systémy nadvlády na úrovni jazykové komunikace, ale i to, pro co a čím se bojuje – je mocí, kterou se snažíme zmocnit (Foucault, [1971] 1994: 9). Diskurs je možné také vidět jako něco, co tvoří pozadí každé promluvy, která jej v určitém smyslu opakuje a pohybuje se v prostoru, který jí vymezil Jan Matonoha (2003). V rámci diskursu lze jazyk chápat jako „formu sociálních praktik“, jako určitý sociální proces, který je rovněž podmíněn ostatními (nelingvistickými) částmi společnosti (Fairclough, 1989: 22). Norman Fairclough dále tvrdí, že neexistuje vnější vztah mezi jazykem a společností, ale pouze interní a dialektický vztah (Fairclough, 1989: 23). Veškeré společenské vztahy jsou diskursivně utvářeny, dá se říci, že jsou diskursem předem ovlivněny. Zároveň však samy na tento diskurs působí, mohou jej znovu konstruovat.

V souvislosti s diskursivním pojetím reality zdůrazňuje Michel Foucault ([1971] 1994: 16) důležitost autora, kterého je třeba nebrat pouze jako individuum, které proneslo nebo napsalo nějaký text, ale chápat jej jako „princip seskupení diskursu“. Jak upozorňuje Lucie Storchová, texty (nejen) raného novověku o genderových diferencích pouze nereferují, ale „přímo gender performují, tedy spoluutvářejí jej jako fyzickou realitu.“ (Storchová, 2008: 509–510) V této souvislosti můžeme opět upozornit na chápání autora z pohledu poststrukturalistické kritiky, která jej nepovažuje za individuum udělující textu význam a zdůrazňuje roli čtenáře/čtenářky. V této bakalářské práci proto nenahlížím na zkoumané kronikářské záznamy jako na nezpochybnitelné doklady o objektivní realitě. Jsem si vědoma významu jejich autorů, kteří do textů na jedné straně přinášejí vlastní subjektivitu, na straně druhé reprezentacemi femininity a maskulinity tyto genderové kategorie zpřítomňují a použitím jazyka je legitimují a dále konstruují. Více viz podkapitola 2.6.1. *Feministická literární teorie a kritika*.

---

⁴⁸ Více bude o diskursivní analýze pojednáno v podkapitole 2.6.3 *Diskurs a feministická teorie*.

2.6.3. DISKURS A FEMINISTICKÁ TEORIE

Foucaultova teorie diskursu později začala být hojně užívána mimo jiné i ve feministické teorii, kde našla uplatnění zejména díky své teorii moci.⁴⁹ Feminismus navazuje na pojetí diskursu jako souboru všech smysluplných tvrzení v dané době a společnosti a pravidel jejich tvorby (Zábrodská, 2009: 34) (tedy určitých připravených kategorií, které strukturují naše jednání) tvrzením, že vládnoucí diskurs, který umožňuje vyjadřovat a konceptualizovat naši zkušenost se světem i sama sebou, byl a je *diskurs patriarchátu* (Matonoha, 2007: 368). Na pozadí patriarchálního diskursu Jan Matonoha (2007, 368–371) dále hovoří o třech paradoxech reprezentace týkajících se ženství, resp. femininity:

- *Chybění (Absence)*: V každé historické době převládal ve společnosti dominantní diskurs, jehož střed představoval určitý „univerzální“ subjekt. Jeho identita byla založena na marginalizaci toho, co bylo definováno jako „ženskost“ – tj. např. iracionalita, tělesnost, emoce (Waugh, 1989 cit. in Matonoha, 2007: 368). Toto chybění nemusí v této bakalářské práci nutně znamenat úplnou absenci žen v kronikářských záznamech. Jelikož jsou ale ženy popisovány mužským jazykem a jejich reprezentace jsou utvářeny na pozadí patriarchálně pohlavně-genderového systému, je zde třeba dle mého názoru brát v potaz také určité „symbolické chybění“. V případě Mlady a Dobravy nemůžeme hovořit o jejich skutečné absenci v analyzovaných kronikách (ač například o Mladě nenalezneme zmínku v Dětmarově kronice, o Dobravě pak v kronice Dalimilově). V Kosmově kronice je Mlada zobrazovaná pouze jako prostřednice, není jí přičítána žádná zásluha na úspěšném jednání s papežem v Římě kvůli založení pražského biskupství. Dobrava je pak v téže kronice popsána pouze velmi stručně z důvodu detailně pojednaných v Analytické části. Kosmas tak zcela opomíjí její nepopiratelné zásluhy na christianizaci Polska (Žemlička, 2005:107, Ryneš, 1944: 9).
- *Nadbytečnost (Redundance)*: Dalším paradoxem může být nadměrné přisuzování nejrůznějších atributů ženám. Existence ženy je zde patrná, ale jedná se spíše o „femininní konstrukt patriarchátu“ (Matonoha, 2007: 369). Jazyk, který je pro její popis užíván, vychází z patriarchálního řádu, který ženu zasazuje do určité pozice.

---

⁴⁹ Užití jeho díla v tomto oboru se však může jevit jako paradox, neboť je známé svou „slepotou“ k otázkám genderu (Morris, 1979 cit. in Mills, 2007: 277).

Jedná se však o takovou pozici, která vyhovuje hodnotám a struktuře hegemonního patriarchálního uspořádání (ibid). Ženám je vymezováno určité místo ve společnosti, čímž dle mého názoru dochází k určité legitimizaci dominantního diskursu patriarchátu. Uvedu-li to na konkrétním příkladu – v Kosmově kronice je Mlada mimo jiné označována jako „veškerou poctivostí mravu ozdobená“ či „pokorou nadaná“. Určitá nadbytečnost přídomek Mladin postavě připisovaných je zde patrná, Kosmas ji v textu pomocí nejružnějších charakteristik staví do jasně definované pozice, čímž ji vymezuje její roli ve společnosti, která vyhovuje patriarchálnímu uspořádání.

- *Vyloučení*: Fungování dominantního patriarchálního diskursu je zároveň podmíněno vyloučením „ženskosti“. Pro zajištění své stability tento diskurs ženu svým způsobem „redukuje“, čímž získává kontrolu nad vším jiným, vším, co stojí v jeho opozici. Autoři kronik zde tak využívají hierarchických opozic tak, aby vyloučili jakoukoli neurčitost, nahodilost, tělesnost (Holland, 1997 cit. in Matonoha, 2007: 371). Postavením ženy prostřednictvím jazyka do konkrétní pozice vymezené vůči pozici muže je pak zamezeno jakýmkoli tajemstvím či nejasnostem – tedy všemu, co by mohlo ohrozit nadřazenou maskulinitu.

V přímé návaznosti na Foucaultovo chápání diskursu, subjektu, moci a rezistence se rozvinula tzv. diskursivní analýza, která „umožňuje zkoumat, jak je psychická/sociální realita utvářena, sjednávána, reprodukována nebo transformována v jazyce a jiných znakových systémech“ (Zábrodská, 2009: 13). Důležitost jazyka jsem již objasnila v podkapitole 2.6.2 *Teorie reprezentace*; diskursivní analýza poté zdůrazňuje jeho produktivní povahu (stejně jako poststrukturalismus), lze říci, že „jazyk konstituuje to, co pojmenovává“ (Zábrodská, 2009: 14). Autoři kronik prostřednictvím jazyka přisoudili Mladě a Dobravě jako ženám určité dobové významy ženskosti, čímž se obě tyto přemyslovské sestry zároveň staly nositelkami těchto reprezentací. Kronikáři se současně takto vůči femininitě vymezili, čímž dále jako autoři implicitně definovali svou maskulinitu.

V této bakalářské práci pracuji na jedné straně s genderově senzitivní diskursivní analýzou, která se zabývá způsobem užívání genderových kategorií a obsahem, který je jim přisuzován. Na straně druhé však tuto obecnou definici diskursu obohacuji o feministickou perspektivu, která chápe diskurs jako „jeden z hlavních prostředků,

kterými jsou ustanovovány, reprodukovány i odmítány genderové nerovnosti“ (Zábrodská, 2009: 46). V tomto smyslu je tedy mým záměrem analyzovat kronikářské záznamy z hlediska použitého jazyka ve vztahu k genderu a zároveň se pokusím analyzovat sociální kontext doby, ve které vznikly.

Spojení teorie diskursu s feministickou teorií zároveň přineslo nový pohled na binaritu pohlaví – gender, ale i na kategorii „ženy“ jako takové. Samotný „subjekt“ ženy se přestal chápat jako stabilní a přetrvávající struktura (Butler, [1990] 2003: 16). Právě Judith Butler ve svém díle tato „nezpochybnitelná východiska našeho poznání“ (Zábrodská, 2009: 40) přezkoumává a zamýšlí se nad tím, jak tyto předpoklady legitimizují aktuální společenské uspořádání (ibid).

3. ANALYTICKÁ ČÁST

V analytické části práce se v návaznosti na část teoretickou zabývám zobrazováním Mlady a Dobravy ve třech kronikách. Samotné analýze předchází představení obou urozených žen, studovaných kronik a metodologie.

3.1. SEZNÁMENÍ S MLADOU A DOBRAVOU

3.1.1. MLADA

Mlada se narodila knížeti Boleslavu I. a Biagotě přibližně v roce 935, přesný letopočet však není znám. Vedla svatý život, stala se abatyší a po smrti byla uctívána jako světice. Patří tedy spolu se sv. Ludmilou a se sv. Václavem k našim prvním, nejstarším svatým (Vrána, 2009: 76).

Jak zdůrazňuje kronikář Kosmas, vyznala se v Písmu svatém (Kosmova kronika česká: 44) – musela tedy jistě ovládat latinu, případně znala i staroslověnské písmo (Ryneš, 1944: 11). Kde nabyla svého vzdělání, není známo; teprve v 17. století uvádí Jiří Crugerius, že byla vychována u benediktinek v Řezně, toto tvrzení však není podloženo (ibid).

Mezi lety 965 až 967 (Ravik, 2002, Kukla, 1994) se Mlada vydala do Říma kvůli studiu benediktinského klášterního života, ale také s žádostí o zřízení pražského biskupství (Ravik, 2002: 551). Jednání byla korunována úspěchem a v roce 973 se Praha stala sídelním biskupským městem, čímž skončila dosavadní naprostá závislost české církve na Německu (Vrána, 2009: 76). Závislost Čech na řezenském biskupství představovala do jisté míry život v duchovním područí cizího státu (Ravik, 2002: 551). Nové biskupství položilo základ k dalšímu kulturnímu vzestupu země a k dalšímu vzdělávání domácích kněží, mimo jiné také umožnilo vlastní pastorační, politickou a správní činnost (Kukla, 1994: 60). V Římě byla Mlada také posvěcena na abatyši (přijala řeholní jméno Marie), byla jí dána řehole sv. Benedikta a opatská berla – to vše mělo být upotřebeno v doposud nevybudovaném klášteře v Čechách (Ryneš, 1944: 14–15).

Po návratu z Říma došlo rovněž k založení prvního ženského benediktinského kláštera u kostela sv. Jiří na Pražském hradě, do kterého vystupovaly řeholnice z Čech i sousedních zemí (Ryneš, 1944: 23). Původní kostel byl nahrazen novým, vhodným pro potřeby řeholnic (Ryneš, 1944: 22).

Mlada zemřela roku 994, tento letopočet se poprvé objevil v díle barokního historika Jiřího Crugeria z roku 1669 a od té doby z literatury nezmizel (Ryneš, 1944: 26).

3.1.2. DOBRAVA

Dobrava byla pravděpodobně nejstarším dítětem Boleslava I. a Biagoty. Narodila se přibližně v letech 925 – 927 (přesný letopočet není znám).

Dobravčin otec Boleslav I. měl velmi blízké vztahy s Piastovcem Měškem I. (nejstarším historicky doloženým polským panovníkem), což později vedlo k uzavření spojenecké dohody. Vzájemné kontakty byly zpečetěny sňatkem Boleslavovy dcery Dobravy s Měškem I. v roce 965 (Čapka, [1998] 1999: 35). Právě Dobravčin vliv měl zapůsobit na Měška, aby v roce 966 přijal křest (Žemlička, 2005:107), čímž se Dobrava zasloužila o pokřesťanštění doposud pohanského Polska a založení poznaňského biskupství (Ryneš, 1944: 9). Před tímto křtem byl Měšek I. obklopen více ženami (Žemlička, 2005:235).

Není známo, zda Dobrava před sňatkem s polským knížetem učinila slib panenství či byla již jednou vdána, jak dále diskutuji v podkapitole 3.4.1 *Kosmova kronika česká*.

3.2. PŘEDSTAVENÍ ZVOLENÝCH PUBLIKACÍ

3.2.1. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ⁵⁰

Kosmas se narodil přibližně v roce 1045 v rodině duchovního. Byl neurozeným děkanem pražské kapituly, celý život tedy závisel na vládnoucím rodu Přemyslovců. I přes tento svůj původ byl však velmi vzdělaný, výborně ovládal latinský jazyk a při psaní svého díla jej silně ovlivnila antická literární tradice. Jeho kronika byla určena především jeho učeným přátelům. V Kosmově době nebyly sňatky duchovních překážkou v církevní kariéře, proto mu bylo umožněno oženit se s Božetěchou. Jak dále uvádí Pavel Spunar (2002: 290), byla mu oddanou manželkou a průvodkyní životem,

⁵⁰ Jako prameny při psaní této kroniky uvádí sám Kosmas např.: *Privilegium Moraviensis ecclesie* (pravděpodobně možno ztotožnit s bulou Papeže Jana VIII. *Industriae tuae*, jíž papež 8. června 880 potvrzuje knížeti Svatoplukovi povolení slovanské liturgie na Moravě), *václavské legendy*, *vojtěšské legendy* ad. Se vši pravděpodobností jich však užíval nepřesně. Kosmovy použité zdroje nepovažuji za relevantní pro mou práci, neboť mým záměrem je analyzovat pouze reprezentaci Mlady a Dobravy v tomto díle. Co se týče historických nepřesností, výběr a způsob užití pramenů mohl mít jistě svůj podíl. Stran obrazu obou sester je však dle mého názoru vliv nepatrný, neboť pro jejich popsání volil autor jazyk pouze dle svého uvážení.

vzdalovala jej od mnišského ideálu a vedla jej k praktickému životu. U Kosmy bývá zdůrazňována především jeho kritická reflexe pramenů, neboť „rozlišoval časové vrstvy a v souladu s jejich uplýváním posuzoval věrohodnost pramenů, s nimiž pracoval.“ (Spunar, 2002: 290) Na druhou stranu je upozorňováno na určité Kosmovy tendence cíleně vynechávat při psaní díla určité události či zamlčovat některá fakta. Karel Hrdina například v předmluvě Kosmovy kroniky (Hrdina, 1947: 7) hovoří o křivdě panovníku Vratislavovi, z jehož vlády chybějí z nejasné příčiny děje z let 1074 až 1081 či o potlačení všech zpráv o slovanské bohoslužbě, neboť Kosmas byl znám jako její nepřítel (ibid).

I přes tyto negativní stránky díla však nelze Kosmovu kroniku chápat jinak než jako vyspělé dílo svého žánru, které odráží poměrně vysokou kulturní úroveň prostředí, v němž vzniká, i dobré vzdělání a schopnosti svého autora (Nechutová, 2000: 69). Toto významné dílo bylo napsáno na konci autorova života, přibližně v letech 1119/1122–1125. Jedná se o první známý pramen o životě Mlady - přibližně po 125 letech od její smrti. Kosmas nedisponoval znalostmi o této Přemyslovně z bezprostředního poznání či kontaktu sní, ale pouze zprostředkovaně formou čerpání již existujících pramenů. Mohla se zde tedy projevit určitá tendence zkreslovat informace.

3.2.2. DALIMILOVA KRONIKA ČESKÁ⁵¹

Další významnou kronikou je nepochybně Dalimilova kronika česká, za jejíhož autora byl v pobělohorské době mylně považován *boleslavský kanovník Dalimil*⁵². Ve skutečnosti se však jedná o neznámého českého básníka z první čtvrtiny 14. století, jehož původ se zatím nepodařilo rozluštit. S největší pravděpodobností patřil do řádu pánů nebo rytířů (Spunar, 2002: 291).

Od Kosmovy kroniky se tato velmi liší. Jedná se o rýmovanou kroniku psanou v českém jazyce přibližně v letech 1308–1314 (Havránek, Hrabák, 1957: 152), důvod jejího vzniku souvisí spíše s politickými názory autora. Dílo vzniklo v době krize českého státu po vymření přemyslovského rodu, v době přílivu cizinců a hledání nového panovníka. Autor byl zaměřen silně vlastenecky. „Základní politická a sociální tendence

---

⁵¹ V dalším textu uvádím vždy název kroniky ve tvaru „Dalimilova kronika“ či „Dalimilova kronika česká“, ačkoli bylo již prokázáno, že boleslavský kanovník nebyl jejím autorem. Činím tak pro přehlednost.

⁵² Dalimilu Meziríčskému ji omylem připsal v 17. století Tomáš Pešina z Čechorodu. Omyl byl rozpoznán Josefem Dobrovským, přesto se označení kroniky vžilo.

kroniky určovala i výběr dějinné látky, její hodnocení i způsob a formu podání“ (Kutnar, Marek, 1997: 37). Kronika je tedy psána spíše stručněji a účelněji tak, aby zcela vyjádřila autorovo smýšlení. Prameny, ze kterých „Dalimil“ čerpal, jsou nesnadno zjištěitelné, i když je zřejmé, že mezi nimi převládá Kosmas (Kutnar, Marek, 1997: 37).

Kronika zároveň není psána pouze pro úzký okruh vzdělanců, jako tomu bylo u Kosmovy kroniky, ale obrací se i k jiným složkám středověké společnosti, právě díky užití českého jazyka (Havránek, Hrabák, 1957: 152).

3.2.3. DĚTMAROVA KRONIKA

Dětmar z Merseburku (též Thietmar Merseburský) se narodil pravděpodobně v roce 975. Svou kroniku sepsal přibližně v letech 1013–1018. Dílo patří k nejvýznamnějším pramenům raně středověkých německých dějin. Díky Dětmarovi se dochovala řada zpráv o Polabských Slovanech, o formování polského státu za Měška I. a Boleslava Chrabrého a v neposlední řadě i o dějinách českého státu, který kolem roku 1000 procházel svou první závažnou krizí. Bez Dětmara by bylo velmi obtížné zrekonstruovat události let 1002–1004, kdy český knížecí stolec přecházel takřka z ruky do ruky a nakonec se ocitl v moci polského vládce Boleslava Chrabrého.

3.3. METODOLOGIE

V metodologické části blíže představím cíle výzkumu, postup při výběr analyzovaných publikací a výzkumné strategie, které jsem pro tuto bakalářskou práci zvolila. Jelikož využívám kvalitativní výzkumné metody, je potřeba se zabývat rovněž pozicí autora/autorky, kterou velmi podrobně diskutuji již v úvodu této práce a v podkapitole 2.6.1. *Feministická literární teorie a kritika*.

3.3.1. VÝZKUMNÝ PROBLÉM A CÍLE VÝZKUMU

Výzkumný problém, který jsem si v rámci této bakalářské práce vymezila, se týká reprezentace urozených žen raného středověku v kronikářských záznamech. Na tento problém navazují položením hlavních výzkumných otázek:

Jakou důležitost zastává tematika života Dobravy a Mlady v kronikách?

S jakými atributy jsou jejich postavy spojovány?

Co ovlivnilo autory kronik při reprezentaci femininity těchto dvou sester?

Jakým způsobem je konstruována femininita a maskulinita ve středověku?

Mým cílem, jak jsem již zmínila, je odpovědět na tyto otázky za pomoci genderově senzitivní obsahové analýzy.

3.3.2. VÝZKUMNÁ STRATEGIE

Pro svou práci volím kvalitativní výzkumnou strategii, jejímž cílem je tvorba nových hypotéz, porozumění či vytváření nové teorie (Disman, [1993] 2011: 286). Tento typ výzkumu funguje na principu induktivní logiky, na jeho počátku je pozorování a sběr dat. Výzkumník/výzkumnice následně pátrá po pravidelnostech existujících v těchto datech a po významu těchto dat (Disman, [1993] 2011: 287). Cílem je tedy nalézt určité opakující se struktury, v této bakalářské práci se pak jedná o hledání významů ve vybraných kronikářských záznamech. Důležitou vlastností kvalitativního výzkumu je vytváření konkrétní metodologie až v průběhu sběru dat, jeho metodika je tedy definitivní teprve po dosažení teoretické saturace (Disman, [1993] 2011: 302).

Pro zhodnocení kronikářských záznamů z hlediska reprezentace Mlady a Dobravy použiji obsahovou analýzu, jejíž oblast zájmu obecně představují veškeré kulturní artefakty jakožto produkty individuální činnosti, společenské organizace, technologie či kulturních vzorů (Reinharz, 1992: 147). Jejich největší výhodou poté představuje to, že nebyly vytvořeny za účelem výzkumu, zároveň nejsou ovlivněny výzkumníkem/výzkumnici a výzkumem jako takovým (Reinharz, 1992: 147). V takovém výzkumu nejsou data vystavena zkreslení zapříčiněnému samotnou přítomností výzkumníka/výzkumnice nebo prováděním výzkumné činnosti (jako například u rozhovorů či pozorování), což je považováno za jednu z předností takového výzkumu, který bývá označován jako nereaktivní způsob sběru dat (Hendl, 2005: 132; Reinharz, 1992: 145, 147). Využití nereaktivního studia dokumentů za účelem sběru informací by tedy nemělo na straně předmětu výzkumu vyvolávat žádnou reakci (Disman, 2008: 132). Nereaktivitu dokumentů zde míním v tom smyslu, že samotné texty se již v průběhu výzkumu nemění. V souladu s feministickými předpoklady je však třeba upozornit, že výzkumník/výzkumnice jakožto osoba je často zahrnuta přímo ve výzkumu (Reinharz, 2002: 240). U výzkumu prováděného z feministického přístupu je to dokonce žádoucí (Reinharz, 2002: 258), neboť osobní zkušenost může v tomto případě představovat i určitou přednost a být zdroje legitimitnosti výzkumu (Reinharz, 2002: 263). Zkreslení výzkumu ze strany

výzkumníka/výzkumnice se totiž týká především toho, co vnáší do výzkumu v podobě svých očekávání či předsudků, na což by ovšem měla osoba provádějící výzkum reagovat již zmiňovanou reflexivitou (Hendl, 2005: 148). Tuto problematiku týkající se mé pozice jako čtenářky kronikářských záznamů jsem již pojednala v úvodní kapitole *I. Úvod*, kde jsem poukázala na důležitost vědomí vlastní pozice v rámci výzkumu a na faktory, které mohou mít na tuto pozici vliv.

V této bakalářské práci pak metodu obsahové analýzy uplatním pro analýzu zvolených písemných dokumentů, můžeme ji tedy blíže specifikovat na analýzu textovou.

Studujeme-li produkty kultury optikou feministických teorií⁵³, jedná se o genderovou analýzu, které v této bakalářské práci užívám. Je velmi užitečným nástrojem pro pochopení kulturních a historických konstrukcí pojmu femininity a maskulinity. Zjištění mechanismu konstituce těchto atributů je jejím cílem (Malaníková, 2009: 605). Jde rovněž o jeden z nejlepších způsobů jako porozumět mocenským a kulturním strategiím v preindustriálních společnostech (Brubaker, Smith, 2004). Studium materiálů v tomto kontextu pak často přináší odhalení kultury jako patriarchální či dokonce misogynní, na druhé straně však některé z nich odporují dominantní kultuře (Reinharz, 1992: 147). Při této metodě nesmíme opomenout ani materiály, které nikdy nebyly vytvořeny, případně ty, jež nějaké informace postrádají.⁵⁴ Z hlediska současné feministické obsahové analýzy je pak třeba zkoumat nejen text jako takový, ale rovněž proces, kterým tento text vzniká. Tento typ analýzy v obecném slova smyslu může být zaměřen na mnoho kulturních a společenských oblastí.⁵⁵ Jelikož zde chápu středověké představy o femininitě a maskulinitě jako diskurs, analýza textu pro mne představuje pouze část diskursivní analýzy, jež dále zahrnuje i tvořivé a interpretativní procesy (Fairclough, 1989: 24).

---

⁵³ Jako předměty feministických studií převažují čtyři typy materiálů. Jedná se o psané záznamy (deníky, vědecká periodika, science fiction, graffiti), narativní a vizuální texty (filmy, televizní pořady, reklamy, blahopřání), hmotná kultura (hudba, technologie, vybavení dětských pokojů, sbírka knih) a důsledky lidského chování (opotřebení dlažeb), více: Reinharz, Shulamit (1992: 147).

⁵⁴ více: Reinharz, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press. Viz kapitola „The Study of What is Missing“, s. 162–163.

⁵⁵ viz např. genderová analýza filmu – Černohorská, Vanda. 2009. „Genderová analýza trierovy melodramatické apokalypsy“. In Blanka Knotková-Čapková a kol. *Mezi obzory. Gender v interdisciplinární perspektivě*. Praha: Academia, s. 163–176.

3.3.3. TECHNIKA SBĚRU DAT

Vzhledem ke specifikaci výzkumných otázek této práce, jejímž cílem je mimo jiné porozumět procesu konstruování femininity a maskulinity ve středověku, jsem pro analýzu záměrně zvolila prameny, které jsou období života Mlady a Dobravy časově co možná nejbližší. Tyto prameny pak dále specifikuji na písemné středověké kronikářské záznamy. Pro jejich volbu jsem se rozhodla z toho důvodu, že jsou i v současné době stále citovány a dále přejímány, jak jsem již naznačila v úvodní kapitole 1.2. *Výběr pramenů*. K dispozici jsou dnes většinou pouze jejich historické výklady a analýzy případných nepřesností. Pro jejich plné pochopení je však dle mého názoru zapotřebí snaha porozumět skutečnému významu textu, a to nejen z hlediska historického, ale také ideologického. Dalším kritériem pro výběr pro mne byla jejich dostupnost v českém jazyce.

3.4. ANALÝZA KRONIKÁŘSKÝCH ZÁZNAMŮ

3.4.1. KOSMOVA KRONIKA ČESKÁ

Jak již bylo naznačeno v podkapitole 2.2.1. *Středověké pojetí femininity*, ženy nejsou v Kosmově díle zobrazeny příliš lichotivě. Toto zobrazení souvisí s genderovou stereotypizací detailně pojednanou v kapitole 2.3. *Genderové stereotypy a genderová socializace*. Na základě „přirozených“ daností jsou v Kosmově kronice ženám přisuzovány stereotypní charakteristiky, související s dobovými představami o femininitě a maskulinitě. V těchto typizacích je pak patrná hierarchická struktura, kdy jsou ženy označovány pouze vlastnostmi a charakteristikami, které lze spojit s jejich reprodukční funkcí či tělesností jako např. „*tělem cudná*“ (Kosmova kronika česká: 19), „*panna sličná*“, „*velmi líbezná*“, „*rodem ušlechtilá*“ (68), „*panna tisíckrát vytoužená*“ (69), „*na potomstvo veleplodná*“ (77); zde tedy opět odkazujeme na kulturní spojování žen s přírodou (Ortner, [1974] 1998), která je v patriarchálních pohlavně-genderových systémech chápána jako kultura podřízená. Rovněž jsou označovány jako lstivé (Kosmova kronika česká: 20) či nepřilíš moudré (ibid), neboť racionalita je tradičně spojována s kulturou a tedy i s muži (Ortner, [1974] 1998).

Ve zdánlivém protikladu k nelichotivému zobrazení žen stojí část kroniky o Mladě, která se na první pohled zdá naopak až příliš pochvalná. V porovnání se zobrazením ostatních žen v kronice zde není použito pouze vlastností a charakteristik spojovaných s reprodukcí či vzhledem. Mlada tedy v rámci celé kroniky působí jako

vzor ctností, což ještě potvrzuje fakt, že je jí v Kosmově díle věnováno poměrně hodně prostoru. Reprezentace její femininity se v kronice zřetelně vymezuje vůči reprezentacím femininit ostatních žen a jako taková působí nadřazeně. Mladina femininita se jeví jako „správná“ pouze ve vztahu k ostatním femininitám zde reprezentovaným. Ty se obdobně jeví jako „špatné“ vzhledem k Mladině femininitě. Zde se dokazuje význam vztahovosti genderových kategorií a v principu je rovněž opět možno poukázat na způsob lidského myšlení v binárních opozicích, kdy je vždy první z dvojice nadřazen tomu druhému (Barker, 2006: 35).

Při kritickém čtení Kosmovy kroniky genderovou optikou je však třeba být obezřetný/á a u některých popisů žen brát v potaz možnost, že i zdánlivě kladné a velice pozitivní zobrazení ženské postavy může odkazovat k její genderově podřízené roli. Neboť jazyk, kterým je žena popisována vychází z patriarchálního řádu, který ji zasazuje do pozice vyhovující hodnotám patriarchálního uspořádání (Matonoha, 2007: 369).

Mlada je v díle zobrazena velice kladně, pro její popis je použito výrazně pozitivních charakteristik. Podíváme-li se na tyto přisuzované atributy blíže, zajímavé může být zjištění, kterých oblastí lidského života se týkají. Mlada je popisována jako *„panna Bohu zaslíbená, v svatém písmu vzdělaná, křesťanskému náboženství oddaná, pokorou nadaná, v hovoru líbezná, k chudým i sirotkům štedrá příznivkyně a veškerou poctivostí mravů ozdobená“* (Kosmova kronika česká: 44). První tři adjektiva se týkají její religiozity, tedy v tomto případě vztahu ke křesťanskému Bohu a náboženství. Mlada si za svůj životní úděl stejně jako její bratr Strachkvas zvolila klášterní život (Ryneš, 1944: 10). Právě tomuto rozhodnutí můžeme přičítat rozhodující vliv na Kosmovo mínění o Mladě. Ženě bylo ve středověku umožněno aktivně působit ve veřejné rovině, pouze pokud zde bylo patrné spojení se současným naplňováním křesťansky definovaného ideálu ženy (Doležalová, 2004: 159). Tímto ideálem byl *ideál panny*⁵⁶, „který je tradičně spojován právě s křesťanským pohledem na ženu“ (ibid). Nábožensky motivovaná askeze byla oproti světskému životu vysoce ceněna (Ennen, [1984] 2001: 121). Na pozadí těchto převládajících společenských hodnot si povšimněme označení Mlady jako *„panny Bohu zaslíbené“* (Kosmova kronika česká: 44). Vyvyšování panenského stavu neznamená zavrhování manželského života, nýbrž

---

⁵⁶ Sociálním konstrukcím panství ve středověku je věnován sborník Carlson, Cindy L., Angela Jane Weisl (eds.). 1999. *Constructions of Widowhood and Virginity in the Middle Ages*. New York.

pouze jeho nižší hodnocení (Bernards, 1955 cit. in Ennen, [1984] 2001: 121).⁵⁷ Hovoříme zde přitom o tzv. duchovním panenství⁵⁸, kdy je zdůrazněno morální nadřazení (křesťanského) panenství nad jinými projevy ženství s ohledem na zasvěcení do sexuality a tělesnosti, dokonce i instituce manželství se podrobuje kritice (Storchová, 2008: 525). Panenství je reprezentováno jako stav „vyšší úrovně“ (Ennen [1984] 2001: 44, Storchová, 2008: 529), jelikož zachovává čistotu a těší se i boží přízni, neboť si „panenský stav vyvolil i Kristus“ (Storchová, 2008: 529). Zároveň je v této souvislosti třeba uvědomit si, že termín „panenství“ mohl mít ve středověku jiný význam, než jaký mu přisuzujeme dnes. „Biologické“ panenství (ve smyslu tělesný stav před pohlavním stykem) bylo pouze jednou ze složek „společenského“ panenství, i když složkou podstatnou (Ratajová, 2008: 543). Slovem „panna“ se v tehdejší době označovala žena/dívka, která dosud neměla pohlavní styk, ale i každá neprovdaná žena (ibid), což rovněž diskursivně vylučuje možnost mít pohlavní styk mimo manželství. Ve středověku a raném novověku tento termín však duálně chápán nebyl, spojovaly se v něm obě tyto charakteristiky zároveň (ibid).

Mezi další charakteristiky, kterými je ve výše uvedené citaci Mlada označována, patří „pokora“, „štědrot“, „líbeznot“ a „poctivost“. Všechny tyto atributy představovaly důležité hodnoty v klášterním životě vysoce ceněné, kořenem těchto klášterních ctností byla skromnost (Ennen, [1984] 2001: 122). Zároveň se domnívám, že spolu s „oddaností Bohu“ byly výše zmíněné vlastnosti znaky tzv. zdůrazněné femininity, o které hovoří R. W. Connel (1987). Tato společensky kladně hodnocená femininita byla utvořena muži na pozadí patriarchálního uspořádání středověké společnosti (Půtová, 2012: 50).

Kosmas staví Mladu do podřizené pozice, která pro něj nepředstavuje žádné nebezpečí. Mužští autoři se s dvojznačnou povahou ženy vyrovnávají odlišnými způsoby. Jedním z nich je právě zde patrná „idealizace“ vyhovující femininity, jakási „andělská“ obraznost (Kalivodová, 2010: 186). Jak dále zmiňuje Eva Kalivodová, určité „hypnotizování“ (žen i mužů) ženským ideálem je v naší kultuře nevyhnutelné je nutné, neboť žena svou povahou představuje ambivalenci – je tou, která dává život, čímž již předznamenává smrt, probouzí v muži sexualitu a zároveň způsobuje jeho ztrátu

---

⁵⁷ Bernards, Matthaues. 1955. *Speculum virginum. Geistigkeit und Seelenleben der Frau im Hochmittelalter*, Köln-Graz. Autor zde analyzuje dílo *Speculum virginum*, vzniklé přibližně v roce 1100; hovoří se zde o pádu jedné Bohu zaslíbené panny jako o cizoložství vůči Kristu, o narušení celého těla církve.

⁵⁸ Panenství je možné chápat i jako životní stadium a předstupeň manželství (Storchová, 2008: 525).

kontroly (Kalivodová, 2010: 182). Obraz Mlady jako pokorné, oddané panny zde tedy může znamenat snahu autora o vyrovnání se s případným ohrožením jeho „přirozené“ moci. Kosmas dále legitimuje svou maskulinitu tím, že zcela zřetelně vymezuje hranice Mladiny femininity.

Toto tvrzení je možné podložit i pasáží z Kosmovy kroniky, pojednávající o první kněžně Libuši, která je na jedné straně zobrazena jako „mezi ženami jedinečná, tělem cudná, v mravech ušlechtilá, líbezná, ženského pohlaví ozdoba a sláva“ (Kosmova kronika česká: 19), na straně druhé „dává rozkazy prozřetelně, jako by byla mužem“. Zde Kosmas považoval za nutné zdůraznit fakt, že rozhodování náleží od přirozenosti mužům. Jeho obava z Libuše je dále stupňována vyjádřením o jejím „nešťastném osudu lidském“, neboť byla *prorokyní*. Jakmile dojde k situaci, kdy má Libuše rozsoudit určitý spor, Kosmas zde prostřednictvím jednoho z mužů hovoří o „hanbě národa, který nemá správce ani mužskou vládu“ (20), a proto by bylo lépe „mužům umřít, nežli to trpět.“ (ibid) Zde vidíme, že v případě možného ohrožení přirozené mužské dominance Kosmas volí zcela jiný typ charakteristik, čímž ženu opět navrácí do původní, podřízené pozice a dochází tak k legitimizaci mužské „nadvlády“. Každý kdo má moc (zde přisuzujeme mužskosti), je svým způsobem zároveň zranitelný a tudíž je třeba opětovného ujišťování o mužských hodnotách.⁵⁹ Žena muži zprostředkovává vztah k sobě samému, ke světu i jiným mužům (Kalnická, 2007: 195).

V textu Kosmovy kroniky je dále popisována Mladina „zbožná pouť do Říma“, kde se jí dostalo vlídného přijetí od papeže Jana XVIII. Zde přetlumočila požadavky svého bratra Boleslava II., který žádal o svolení k založení biskupství v Praze z důvodu církevního osamostatnění Čech a rovněž o zřízení kláštera při kostele sv. Jiří v Praze pod řeholí svatého Benedikta.⁶⁰ Papež ji vyslyšel, vysvětil ji na abatyši se změněným

⁵⁹ Zde užívám konceptu představeného v díle: Bowie, Fiona. [1979] 2008. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál. Autorka dále tuto legitimizaci nadvlády mužskosti doplňuje tvrzením, že tak dochází k přenesení násilí na slabší oběti, které jsou po ruce (Bowie [1979] 2008: 174). Zde je myšleno násilí symbolické. Toto tvrzení jde dále rozpracováno v publikaci Harvey, Penelope, Peter Gow. 1994. *Sex and Violence: Issues in Representation and Experience*. London: Routledge.

⁶⁰ V současnosti dochází ke zpochybňování faktografických údajů v Kosmově kronice – objevují se dohady, zdali Mladu do Říma vyslal bratr Boleslav II. či otec Boleslav I. a zda ji v Římě přijal papež Jan XVIII. (pontifikát 965–972) či Jan XVII. (pontifikát 955–963). Kosmova kronika zasazuje návrat Mlady z Říma zpět do Prahy pravděpodobně do roku 967, což bývá rovněž zpochybňováno. Více např.: Cinert, Jan. 2012. *Založení pražského biskupství a jeho souvislost se založením Boleslavovy rotundy*. [online]. [cit. 26-12-2012] Dostupné z: <http://www.bylotojinak.cz/nove-poznatky/zalozeni-prazskeho-biskupstvi-a-jeho-souvislost-se-zalozenimboleslavovy-rotundy/>; Kalhous, David. 2004. Záhadné počátky pražského biskupství. In Pavel Soukup, Eva Doleželová, Robert Novotný (eds.). *Evropa a Čechy na konci středověku*. [online] Praha: Filosofia. s. 195–208. [cit. 26-12-2012]. Dostupné z: <http://davidkalhous.webzdarma.cz/KalhousBiskupstvi.pdf>

jménem Marie a předal jí dopis určený pro jejího bratra. V tomto dopise adresovaném Boleslavu I. je Mlada označena jako „*dcera naše*“, Boleslavova „*rodná sestra*“ (Kosmova kronika česká: 45). Papež zde dává svolení, aby „*pod poslušenstvím dcery naší*“ (ibid) byl zřízen klášter. Označení „*dcera*“ je zde chápáno v rámci symboliky církevní hierarchie, opět je stavěna do určité podřízené pozice, neboť je dále definována pouze ve vztahu k vlastnímu bratru či k papeži (resp. církvi jakožto instituci). V celé pasáži, která v Kosmově kronice reprezentuje Mladu, chybí zmínka o důležitosti její pouti jako takové. Postava Mlady v textu vyznívá jako postava prostřednice, která neměla jiného úkolu, nežli „*vyřídit papežovi*“ přání svého bratra. Je třeba si uvědomit dalekosáhlý důsledek tohoto činu, díky kterému Čechy skutečně dosáhly své církevní samostatnosti a přestaly podléhat biskupství v Řezně, které bylo součástí salcburské arcidiecéze; pražské biskupství vzniklo roku 973 a dále již podléhalo pouze metropolitovi v daleké porýnské Mohuči (Žemlička, 1997: 23). Přisouzení hlavních zásluh Boleslavovi II. je patrné i při následné zmínce o jeho úmrtí: „[...] svým mečem daleko rozšířil hranice svého knížectví, o tom svědčí apoštolské zajištění v privileji biskupství pražského.“ (Kosmova kronika česká: 57)

O Dobravě se naproti tomu Kosmas zmiňuje velice negativně. V protikladu k vyličení Mlady jako vzoru ctností a určitého ideálu se tak obraz Dobravy jeví o to více nelichotivý.

„Roku od narození Páně 977. Zemřela Doubravka. Byla velmi nešlechtná; neboť, jsouc již ženou pokročilého věku, když se vdala za polského knížete, sňala závoj se své hlavy a vstavila si na ni vínek panenský, což bylo veliké bláznovství od té ženy“ (48–49).

Kosmas popisuje Dobravu jako „*nešlechtnou*“ ženu. O důvodech, které Kosmase vedly k tomuto označení a o skutečném významu, jaký pro něj tato vlastnost v tomto kontextu představovala, lze však dnes pouze polemizovat. Není přesně historicky doloženo, jaký život žila Dobrava před sňatkem s polským knížetem Měškem I. Kosmovo pobouření tedy mohlo být založeno na dvou odlišných příčinách. První z výkladů hovoří o Dobravě jako o ženě, která před svatbou s Měškem I. učinila slib panenství (Ryneš, 1944: 9), druhý pak o jejím dřívějším sňatku s míšeňským

markrabětem Güntherem von Merseburg (Balzer, 1895: 23). Ať se přikloníme k jakékoli interpretaci, jisté je, že dle Kosmase bylo od Dobravy „*veliké bláznovství*“, že „*sňala závoj ze své hlavy a vstavila si na ni vínek panenský*“.

Vzhledem ke konkrétní Kosmově formulaci se přikláním k názoru, že jeho odsuzující pohled na Dobravu vycházel z jejího rozhodnutí se podruhé provdat, případně z vyššího věku při vstupu do manželství s Měškem I., neboť Kosmas ji explicitně označuje jako ženu „*pokročilého věku*“. Ve středověku ženy vstupovaly do manželství (na rozdíl od mužů) velice mladé (Le Goff, [1996] 1999: 26). Hovoří-li Kosmas o sejmutí závoje a vstavení panenského vínu, je více než pravděpodobné, že naráží na již druhý sňatek Dobravin. Závoj lze chápat i jako část oděvu, který nosí vdané ženy (Schlosserová, 2001: 10). Vínek (neboli věnec) panenský byl ve středověku chápán za symbol panenského stavu (Rowlands, 1994: 227), Kosmas tedy mohl považovat jeho nošení již jednou vdanou ženou za troufalost.

Kosmas se o Dobravě zmiňuje pouze v souvislosti s datem jejího úmrtí, kdy jakoby mimoděk doplní stručnou charakteristiku její postavy. V Kosmově kronice není žádná další zmínka o jejím životě či o významném podílu na christianizaci Polska. Tato stručnost ostře kontrastuje se způsobem, jakým Dobravu zobrazuje saský kronikář Dětmar (viz níže).

Povšimněme si dále v jakých souvislostech se Kosmas o Dobravě vyjadřuje. Považoval za důležité zmínit její věk, dle středověkých poměrů příliš vysoký pro vstup do manželství, dále zdůrazňuje její „bláznovství“ v souvislosti se sňatkem s Měškem I. Tímto můžeme potvrdit definici středověké ženy jako manželky, vdovy či panny (Le Goff, [1996] 1999: 25). Lucie Storchová o těchto třech modelech panny-vdovy-manželky hovoří jako o jediném genderovém schématu, které až do 16. století umožňovalo vypovídat o feminitě (Storchová, 2008: 531–532).

O důležitosti individuální zkušenosti autora/autorky jsem se rozsáhleji zmínila již v podkapitole 2.6.2. *Teorie reprezentace*. Rovněž v práci Kosmase je patrná subjektivita, se kterou k psaní kroniky přistupuje. V tomto kontextu tedy není možné negativní charakteristiku Dobravy vykládat pouze jako důsledek jejího narušení středověkých morálních norem týkající se porušení panenství/druhého sňatku či vhodného věku při vstupu do manželství. Na nechvalné hodnocení Dobravy mohla mít zároveň vliv Kosmova nesnášenlivost vůči Polsku. Po smrti Boleslava II. (roku 999), tedy Mladina a Dobravina bratra, vypukla v Čechách hluboká krize, které neváhal využít polský kníže Boleslav Chrabrý, syn Dobravy a Meška I. (Žemlička, 1997: 27).

Vojensky obsadil Čechy a Moravu a nechal se zvolit českým knížetem (ibid). Kosmas, který byl silně vlastenecky založen (Hrdina, 1947: 7), popisuje Boleslava Chrabrého⁶¹ jako knížete polského, „nad něhož nebylo lstivějšího člověka“ (Kosmova kronika česká: 57) a který se „zmocnil lstí hradu Krakova“ (ibid).

3.4.2. DALIMILOVA KRONIKA ČESKÁ

Dalimilova kronika se zmiňuje pouze o Mladě, a to velice stručně. Důvodem může být snaha tak řečeného Dalimila o jednoduchost a srozumitelnost všem vrstvám středověké společnosti (Havránek, Hrabák, 1957: 152). Patrně z toho důvodu kniha postrádá jakékoli zbytečné výplně a především zde chybí charakteristiky postav, na rozdíl například od Kosmovy kroniky (viz *podkapitola 3.4.1.*), čímž se zde analýza stává obtížnější. Jak sám autor uvádí, snaží se „řeči prázdné ukrátiti, však smysl celý položit; by sie mohl každá učiti, k svému iazyku snažiti. (Dalimilova kronika: 4)

O Dobravě se Dalimil nezmiňuje vůbec, což představuje určitý paradox vzhledem k tomu, v jakém rozsahu je reprezentován její syn Boleslav Chrabrý, který je zde nazýván chybně Měškem (nesprávné jméno je nepochybně převzato z Kosmovy kroniky – viz výše).⁶² Čerpání z kroniky Kosmovy je patrné i na jiných místech, např. při popisu sporu dvou mužů, který měla rozsoudit Libuše. Autor Dalimilovy kroniky zde však nadávky jednoho z mužů doplňuje o nová tvrzení, například: „Nechcu tie za súdcu jmieti. Lépe umiáš iehlú šiti“ (Dalimilova kronika: 9). Zcela jistě naráží na spojení ženy s domácími pracemi, tedy se soukromou sférou života ve společnosti. V kompetenci ženy ve středověku bylo hospodařit v domácnosti a věnovat se ručním pracím jako předení, tkaní, šití či vyšívaní, které měly upoutat její tělo na jedno místo a otupit potenciálně hříšné myšlenky (Klapisch-Zuber, [1996] 1999: 260, Půtová, 2012: 50). Ženy ve středověku se již od velmi mladého věku věnovaly ručním pracím takřka bez ustání, a čím byly vznešenější, tím méně měly času na zábavu či hry (Klapisch-Zuber, [1996] 1999: 260). Tyto činnosti u žen bývají často ospravedlňovány tím, že otec by měl vést dcery k nějaké dovednosti, aby neupadly do bídy – skutečným důvodem však bylo „neutralizovat nestálý a křehký charakter žen nekonečnými činnostmi“ (ibid).

⁶¹ Chybně jej nazývá v celé Kosmově kronice jako Měška.

⁶² Autor kroniky v předmluvě sám jmenuje pět kronik, které prý používal při psaní svého díla: kroniku pražskou, břevnovskou, opatovickou, vyšehradskou a boleslavskou. Mnoho historiků právě poslední zmiňovanou kroniku považují za kroniku Kosmovu (Josef Dobrovský, František Palacký), jiní se přiklánějí k názoru, že se jedná o neznámou latinskou kroniku, která měla za předlohu Kosmovu kroniku (Miroslav Jeřábek, Zdeněk Kristen) (Bláhová, 2005: 203).

Aby se ženy mohly vykoupit z hříchu, kterého se dopustila Eva v ráji, bylo třeba držet se víry, lásky, svatosti a střízlivosti“ (Borst, 1983 cit. in Půtová, 2012: 50).

*„Jmieše sestru dievoinu, téi diechu Mláda,
ta bieše božiéi cti ráda.
Ta jide do Říma v draze
i doby biskupstva v Praze.
Ta zákon (sv. Benedikta) do Čech přinese
a k sv. Juří panen mnoho snese.“*

(Dalimilova kronika: 57)

Zde citovaný text je jedinou pasáží o Mladě v Dalimilově kronice. Autor popisuje Mladinu postavu velice stručně, pouze v souvislosti s její cestou do Říma za účelem založení biskupství v Praze. Zmiňuje se dále o klášteře sv. Jiří, kam má Mlada přinést benediktinskou řeholi a přivést mnoho nových řeholnic. O těchto zbožných ženách se Dalimil zmiňuje jako o „*pannách*“ (57), zde je opět patrné zdůrazňování tzv. duchovního panenství a jeho vyvyšování nad ostatní stavy, jak již bylo pojednáno v analýze Kosmovy kroniky v podkapitole 3.4.1. *Kosmova kronika česká*. Mlada v citovaném úryvku z Dalimilovy kroniky není spojována s žádnými atributy, za zamyšlení stojí tedy pouze souvislosti, v jakých je zde reprezentována. Nedožíváme se nic o tom, zdali byla vzdělaná či zda například disponovala diplomatickými schopnostmi. Mladě nejsou přisuzovány *atributy žádné*, což může být důsledkem Dalimilovy snahy o jednoduchost, ale rovněž tato absence může poukazovat na jeho vnímání popisu žen či mužů jako „zbytečného“. Tuto absenci femininních a (příp. maskulinních) charakteristik bychom mohli spojit s paradoxem reprezentace tzv. chybění (absence), jak o něm hovoří Jan Matonoha (2007: 368), který byl již představen v podkapitole 2.6.3. *Diskurs a feministická teorie*. Nejen pasáž o Mladě, ale i další úryvky působí jako „genderově neutrální“, čtenář/ka při čtení není konfrontován/a s mužskými a ženskými vlastnostmi spojovanými s kulturou a přírodou v tak velké míře, jako je tomu u Kosmovy či Dětmarovy kroniky. Domnívám se ale, že tato „genderová neutrálnost“ je spíše důsledkem autorovy snahy o srozumitelnost a přehlednost.

Proti tomuto staročeskému vydání uvádím dále pro srovnání překlad díla z roku 1975 či přesněji přebásnění díla do nové, srozumitelné češtiny⁶³; jak uvádí sama překladatelka Hana Vrbová, rozhodla se pro přebásnění kvůli zdůraznění *estetické a umělecké hodnoty kroniky* (Vrbová, [1975] 2005: 219).

*„Jeho sestra panna Mlada
žije v bázni boží blaze,
s průvodem svým v Římě žádá,
aby papež zřídil v Praze
biskupství. Pak v Čechách šíří
benediktinský řád a panny,
jež jsou bohu odevzdány,
sezve ke svatému Jiří.“⁶⁴*

Při porovnání obou textů vzniká otázka, který z nich spíše odpovídá původnímu staročeskému originálu ze 14. století? Text, který primárně analyzuji, je z roku 1849 a jak jsem popsala výše, zdá se být „genderově neutrální“. Naproti tomu novodobé přebásnění původního originálu ukazuje stereotypní zobrazování žen ve středověké literatuře o trochu více. Mlada je popisována nejen jako sestra Boleslava II, ale také je doplněn přívlastek „panna“, což odpovídá reprezentaci Mlady v Kosmově kronice. Tento novočeský text hovoří stejně jako text z roku 1849 o pannách v klášteře sv. Jiří, zároveň se zde ale objevuje dodatek „*jež jsou bohu odevzdány*“, což opět naznačuje jejich pasivitu a naprostou oddanost Bohu, korespondující se středověkým patriarchálním uspořádáním společnosti.

3.4.3. DĚTMAROVA KRONIKA

Jak jsem již naznačila v analýze reprezentace Dobravy v Kosmově kronice, saský mnich Dětmar se o této Přemyslovně zmiňuje lichotivě a podává o ní poněkud ucelenější pohled nežli Kosmas.

Dětmar pasáž o Dobravě uvádí výrokem „*nyní tedy vyložím ostatní činy slavného polského knížete Měška*“ (Dětmarova kronika: 21), ačkoli v dalším textu není jediná zmínka o jeho jakémkoli konání. Je zde popsána pouze postava Dobravy a následně její

⁶³ Pracuji s vydáním kroniky z roku 2005, je zde uvedeno, že překladatelky vychází z původního, staročeského originálu Dalimilovy kroniky.

⁶⁴ Úryvek viz Bláhová, Marie (ed.). 2005. Kronika tak řečeného Dalimila. Praha: Paseka. (strana 60).

snaha obrátit svého manžela na křesťanskou víru. Její zásluha na christianizaci Polska je nepopíratelná, proto může být zarážející, že Dětmar v kronice nezmiňuje ani její moudrost, ani diplomatické schopnosti. Dle něho tak činila spíše proto, že „*věřila v Krista*“ a byla „*zbožná*“ (ibid). Zásluhy nejsou přičítány Dobravě, ale „*nekonečné dobrotivosti Boží*“, neboť ji „*milostivý Stvořitel vyslyšel*“ a ocenil její snaživost. Postava této Přemyslovny tak působí poněkud pasivně, což odpovídá logice dichotomie muž – žena, kdy se mužský racionální jednatel nemůže realizovat bez podmanění těla, tedy ženy, jejíž pasivita je pro tuto realizaci nutností (Barša, 2002: 42).

Připomeňme si teorii Sherry B. Ortner ([1974] 1998) o spojování žen s přírodou jako ospravedlnění jejich podřízenosti. Femininitě v tomto kontextu bývají přisuzovány vlastnosti, které jsou kulturně hodnoceny jako podřízené v rámci dvojice protikladných pojmů (tedy binární opozice). Dobrava tak „*s úzkostí*“ přemýšlela, jak svého muže přivést k víře, pokoušela se jej „*umírnit*“ (Dětmarova kronika: 21), čímž je poukázáno na její emocionalitu, kulturně hodnocenou jako podřízenou racionalitě. Dobravino spojování s přírodou je patrné i v pasáži, kdy se v souladu s křesťanskou vírou rozhodla po sňatku postit, ale Měšek I. ji „*sladkými slovy přemluvil*“ (ibid), aby tento náboženský předpis porušila a „*ona s tím souhlasila, protože se domnívala, že potom ji v jiných věcech spíše poslechne*“ (ibid). Vidíme zde tedy určité podřízení se mužově autoritě, v rovině symbolické pak kultuře. Její svolení by také mohlo být interpretováno jako určitý kompromis, který dokazuje její moudrost. Pokud ale předpokládáme, že pro ni křesťanské náboženství hrálo velice důležitou roli, stejně jako pro každého středověkého věřícího, otázkou zůstává, zdali lze hovořit o kompromisu, je-li Dobrava popisována jako ta, která se bez nutnosti dlouhého přemlouvání vzdá svého náboženského přesvědčení.

Dobrava je dále popisována jako ta „*kteřá se v životě chovala tak, jak to říkalo její jméno*“ (ibid), není však blíže specifikováno, z jakého důvodu byla „*dobrou*“. Dětmar však dále ihned navazuje, že „*věřila v Krista*“ a stále přemýšlela, jak svého manžela přivést ke své víře (ibid). Její dobrotu si tedy dle Dětmarovy reprezentace můžeme spojit s náboženskou horlivostí a oddaností, jak ostatně bylo již pojednáno u analýzy reprezentace Mlady v Kosmově kronice.

Dobravina postava je v kronice spojována s rolí manželky, matky a sestry, což odpovídá středověké tendenci posuzovat ženské ctnosti či neřesti, povinnosti a způsoby chování pouze vzhledem k rodině (Klapisch-Zuber, [1996] 1999: 262). Dobrava je tak

reprezentována jako „*sestra staršího Boleslava*“, „*manželka Měška*“ či „*dobrá matka*“ (Dětmarova kronika: 21), čímž je opět poukázáno na její spojení s přírodou.

Z textu zároveň vyplývá jistá ambivalence postavy Dobravy. Na jedné straně je zobrazena jako „*dobrá*“ žena, která „*věřila v Krista*“, zároveň však Dětmar poukazuje na její provinění a na to, že se podvolením manželovu přemlouvání dopustila hříchu. Projevuje se zde opět přirozená tendence mužů promítat do žen své sny i obavy (Morris [1993] 2000), žena je ztělesněním všech mravních hodnot i jejich opaku (Beauvoir, [1949] 1967: 131). Na jedné straně je tedy vyhovující femininita „idealizována“ (Kalivodová, 2010: 186), na druhé straně je však zobrazena i femininita „nevyhovující“, spojená s hříchem a vinou.

4. ZÁVĚR

Středověk byl dobou antifeministickou (Klapisch-Zuber, 2002: 413), pro kterou mužský a ženský princip nikdy nebyl stavem rovnováhy. Ani při čistě medievalistickém přístupu k historii nelze tento fakt opomíjet, neboť pouze při jeho zahrnutí je možné pochopit utváření sociálních vztahů jako celku. V průběhu celého středověku se jeví muž nadřazený ženě (ibid), což v nás může vyvolávat pocit, že toto uspořádání je neměnné, právě díky své stabilitě. Měli bychom se ale spíše ptát, proč se ve středověké společnosti konstruovala femininita a maskulinita tímto způsobem. Jaké příčiny měly konkrétní představy o ženství a mužství jako genderových kategoriích?

Důvodem neměnnosti vzájemného vztahu femininity a maskulinity ve středověku přitom nemusel být fakt, že jejich vztah podřízenosti a nadřazenosti je „správný“, neboť vychází z lidské přirozenosti a je potvrzen i v Bibli. Jak bylo již naznačeno v podkapitole 2.2.1. *Středověké pojetí femininity*, dle středověkých teoretiků byla tato „nadvláda“ mužského principu správná, neboť ji „všichni“ uznávali a odrážela se v každodenní praxi (Klapisch-Zuber, 2002: 419). Vysvětlovat existenci jevu na základě jeho funkčnosti a stability ve společnosti lze v dnešní době považovat za poněkud zjednodušující a omezené. Přesto je tento pohled na okolní realitu stále velmi rozšířený. Právě z toho důvodu považuji za důležité seznamovat veřejnost s jinými úhly pohledu, než na které může být zvyklá. Na tyto odlišné perspektivy jsem se rozhodla poukázat právě prostřednictvím genderově senzitivní obsahové analýzy vybraných středověkých kronikářských děl. Důležitost mé práce spatřuji především v tom, že tato významná kronikářská díla jsou dodnes velice často užívána a dále citována. Zde reprezentované genderově stereotypní představy o femininitě a maskulinitě a jejich vzájemný vztah jsou tak stále znovu reprodukovány a šířeny v rámci naší společnosti. Mým cílem je tedy upozornit na možnou novou perspektivu pohledu, se kterou bychom k těmto dílům (a ostatně ke všem literárním dílům) měli přistupovat. Nepokládám přitom svůj přístup na danou problematiku za jediný možný správný. Spíše se snažím poukázat na to, že bychom jako lidé měli více přemýšlet o prostředí, které nás obklopuje.

Biologické rozdíly (primární i sekundární pohlavní znaky) mezi muži a ženami a z nich vyplývající odlišnosti nelze popírat. Měli bychom ale umět odlišit, co je skutečně přírodou dané a co je pouhým kulturním konstruktem. Zároveň bychom se měli naučit neznevažovat žádnou z forem maskulinity či femininity a zároveň chápat mužství a

ženství jako skutečně komplementární. Prostředkem může být právě kritické čtení textu. Důležité je nepovažovat literární texty za zcela věrnou reprezentaci okolní reality, ale chápat je spíše jako komplexní produkt kultury, který reprezentuje sociální realitu spíše omezeně a je ovlivněn také dobovými diskursy či subjektivitou autora.

Jak jsem se již zmínila, výzkum užívající standardních metodologických přístupů obohacený o genderovou perspektivu není příliš rozšířený. Snaha o pochopení sociálních konstrukcí femininity a maskulinity ve středověku je v našem českém badatelském prostředí rozšířená ještě o něco méně. Přínos své práce spatřuji tedy nejen v představení nové perspektivy pohledu na tradiční historická literární díla, ale také v teoretickém zpracování problematiky genderu ve středověku.

Přestože obě ženy, jejichž reprezentaci v této bakalářské práci sleduji, vykonaly velice významné činy, které měly dalekosáhlý dopad na celou českou společnost, autoři kronik jakoby na ně „zapomněli“. V žádném z textu kronik, který zde byl analyzován, není přínos Mlady a Dobravy explicitně oceňován. Co se týče Kosmovy kroniky – Mlada působí jako prostřednice, ačkoli jistě musela při jednání s papežem projevit výrazné diplomatické nadání, Dobrava je zobrazována jako nešlechtná žena, ačkoli sňatek s polským knížetem Měškem I. znamenal pro Polsko velice důležitý mezník. Dětmarova kronika se zmiňuje pouze o Dobravě, v porovnání s Kosmasem lichotivěji, nicméně i zde je patrná její pasivita. Dalimilova kronika hovoří pouze o Mladě, ale velice stručně, přičemž se o její postavě mnoho nedovídáme.

Jsem si vědoma toho, že zjištěné zobrazování femininity urozených žen ve středověku na příkladu Mlady a Dobravy nelze bez výjimky zobecnit na všechny české urozené ženy raného středověku. Určitá důležitá zjištění však analýza kronikářských záznamů přinesla. Ženy nejsou zobrazovány jako moudré, racionální či statečné, neboť tyto vlastnosti jsou kulturně spojeny spíše s maskulinitou. V žádném z analyzovaných textů se tyto charakteristiky neobjevily ve spojení s femininitou Mlady či Dobravy. Což jen dokládá fakt, že středověké prameny jsou produktem společnosti ovládané jedinci mužského pohlaví (Le Goff, [1996] 1999: 25). Kategorie ženy je v textech definována její tělesností, biologickým pohlavím a vztahem k ostatním kategoriím lidí. Velice často je označována jako matka, sestra či manželka. Zdůrazňují se u ní vlastnosti jako pokora, oddanost, cudnost, poctivost. Domnívám se, že touto redukcí statusu středověké ženy na manželské, mateřské či reprodukční povinnosti ve středověké literatuře je zároveň zastírána jejich důležitost v rámci společnosti, kterou jim nelze upřít, přestože se jednalo o společnost maskulinní. Zobrazení žen v literatuře jako „čistých“, „cudných“ či

naopak „hříšných“ zdaleka nemuselo vycházet z jejich reálného postavení. Jelikož bylo středověké písemnictví převážně v rukou mužů jako hlavních nositelů vzdělanosti, pouze oni rozhodovali, jakým způsobem ženy popíší. Postava ženy ve středověké literatuře působí jako určitý paradox, jakoby se muži skutečně nemohli vyrovnat s její ambivalentní povahou. Na jedné straně ji obdivovali, na té druhé straně se jí obávali. Tento rozpor je v analyzovaných dílech patrný. Kronikáři konstruují ženskou středověkou femininitu podle svých představ o ženě, nikoli však nutně podle skutečné reality. Těmito konstrukcemi, které jsou reprezentovány v jejich díle, poté legitimizují své nadřazené postavení a upevňují svou maskulinní identitu. Zároveň se domnívám, že zdánlivě negativní hodnocení Mlady a Dobravy v analyzovaných kronikách může být nahlíženo jako nelichotivé pouze z hlediska naší doby a našich dnešních představ o femininitě a maskulinitě. Je zcela možné, že se kronikáři snažili obě sestry vyličít, jak nejlépe mohli. Připadá-li mi v analýze jejich děl reprezentace Mlady a Dobravy málo pochvalná, neznamená to, že (by) se taková zdála i středověké/mu čtenářce/čtenáři. Středověký člověk byl ovlivněn tehdejším diskursem ženství a mužství, který se nepochybně lišil od diskursu dnešního.

V tomto kontextu považuji za nutné zdůraznit roli literatury, neboť se v ní nejen odráží dobové diskursy, ale také se její prostřednictvím konstruují a dále reprodukují ve společnosti. Kromě literárních textů se představy o femininitě a maskulinitě samozřejmě šíří i jinými způsoby, například každodenními interakcemi mezi jedinci, způsoby jejich chování. Literární text v sobě však zahrnuje nejen tyto dobové diskursy tak, jak je jimi ovlivněn autor/autorka textu, také je třeba brát v potaz autorskou subjektivitu, neboť jak jsme se rovněž přesvědčili v analýze, i ta může hrát významnou roli při reprezentaci postav. V této bakalářské práci byly analyzovány tři známé kroniky – Dětmarova kronika (11. století) Kosmova kronika (12. století) a Dalimilova kronika (14. století). Ačkoliv všechny pojednávají o přemyslovských sestřích Mladě a Dobravě, jejich způsoby reprezentace se různí. Pojetí femininity a maskulinity těchto tří kronikářů se mohlo nepatrně lišit vzhledem k faktu, že každý z nich žil v jiné etapě středověku. Zároveň ale jistě hrála roli jejich subjektivita, jejich zkušenosti (například s národy, které vojensky ovládali České země). Literární díla nemohou skutečnost pouze odrážet – spisovatelé vždy volí detaily, slova a struktury, to o čem budou psát a co naopak vynechají (Morris [1993] 2000: 77).

Další prostor pro výzkum spatřuji v analýze děl o Dobravě a Mladě, které byly psány ženami⁶⁵ a lze na ně tedy z pozice feministické literární teorie a kritiky nahlížet jako na „ženské psaní“. Můžeme si položit otázku - jsou texty psané ženami ze své podstaty jiné než texty psané muži (Morris [1993] 2000: 99)?

---

⁶⁵ Např. Bonhardová, Nina. 1980. Román o Doubravce České a Měškovi Polském. Praha: Československý spisovatel. Nebo anonymní sestra z řádu sv. Voršily. 1912. Blahoslavená Mlada, první abatyše u svatého Jiří na Hradčanech. Praha: vlastním nákladem.

BIBLIOGRAFIE

- AURELIUS AUGUSTINUS [397–398] 1999. *Vyznání*. Praha: Kalich. 565 s.
- BALDICK, Chris. [1990] 2001. *The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms*. Oxford: Oxford University Press.
- BALZER, Oswald. 1895. *Genealogia Piastów*. Krakov: Akademia Umiejętności.
- BARKER, Chris. 2006. *Slovník kulturních studií*. Praha: Portál.
- BARŠA, Pavel. 2002. *Panství člověka a touha ženy. Feminismus mezi psychoanalýzou a poststrukturalismem*. Praha: Slon.
- BARTHES, Roland. [1968] 2006. „Smrt autora“. *Aluze*. 2006 (3): 75–77.
- BARTLETT, Anne Clark. 1995. *Male Authors, Female Readers: Representation and Subjectivity in Middle English Devotional Literature*. New York: Cornell University Press.
- BEAUVOIR, Simone. [1949] 1956. *The Second Sex*. New York: Alfred A. Knopf.
- BEAUVOIR, Simone. [1949] 1967. *Druhé pohlaví*. Praha: Orbis.
- BEM, Sandra. 1993. *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*. New Heaven and London: Yale University Press.
- BIRNBAUMOVÁ, Alžběta. 1996. „Dobrava a Mlada.“ In Zdena Karešová, Jiří Pražák (eds.). *Královny a kněžny české*. Praha: X-Egem, Nova s.r.o.
- BITTEL, Lisa M. 2002. *Women in Early Medieval Europe 400 – 1100*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BLÁHOVÁ, Marie. 2005. „Česká rýmovaná kronika tak řečeného Dalimila.“ In Marie Bláhová (ed.). *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Paseka, s. 194-215.
- BOURDIEU, Pierre. [1990] 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum.
- BOWIE, Fiona. [1979] 2008. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál
- BRUBAKER, Leslie, Julia M. H. Smith (eds.). 2004. *Gender in the Early Medieval World. East and West, 300–900*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUTLER, Judith. [1990] 2003. *Trampoty s rodoum*. Bratislava: Aspekt.
- CONNELL, R. W. 1987. *Gender and Power. Society, the Person and Sexual Politics*. Oxford: Polity Press.
- CROTTY, Michael. 1998. *The Foundation of Social Research: Meaning and Perspective in the Research Process*. London: Sage.
- CULLER, Jonathan. 1982. *On Deconstruction. Theory And Criticism After Structuralism*. New York: Cornell University Press.

- ČAPKA, František. [1998] 1999. „*Dějiny země Koruny české v datech.*“ [online]. Praha: Libri. 3. vydání [cit. 18-12-2012]. Dostupné z: <http://libri.cz/databaze/dejiny/uvod.html>.
- ČERNOHORSKÁ, Vanda. 2010. „Feministická filosofie jazyka. Svěbytný teoretický směr zakládající požadavek genderově senzitivního vyjadřování.“ In Blanka Knotková-Čapková a kol. *Tváří v tvář. Gender jako metodologická kategorie literárních analýz.* Praha: Gender Studies, o.p.s., s. 31–47.
- DISMAN, Miroslav. [1993] 2011. *Jak se vyrábí sociologická znalost.* Praha: Karolinum.
- DOLEŽALOVÁ, Iva. 2004. „Postavení a role ženy v křesťanství.“ In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu.* Brno: Nesehnutí, s. 151–167.
- ENNEN, Edith. [1984] 2001. *Ženy ve středověku.* Praha: Argo.
- FAIRCLOUGH, Norman. 1989. *Language and power.* New York: Longman.
- FETTERLEY, Judith. 1978. *The Resisting Reader. A Feminist Approach To American Fiction.* Bloomington: Indiana University Press.
- FOUCAULT, Michel. [1971] 1994. *Diskurs, autor, genealogie.* Praha: Svoboda.
- FOUCAULT, Michel. 1980. *Power/Knowledge.* Brighton: Harvester.
- GIDDENS, Anthony. [1989] 1999. *Sociologie.* Praha: Argo.
- HALL, Stuart. 1997. „The Work of Representation.“ In Stuart Hall (ed.). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices.* London: Sage, s. 13–74.
- HAVELKOVÁ, Hana. 2004. „První a druhá vlna feminismu: podobnosti a rozdíly.“ In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu.* Brno: Nesehnutí, s. 168–183.
- HAVRÁNEK, Bohuslav, Josef Hrabák. 1957. *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu.* Praha: ČSAV.
- HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace.* Praha: Portál.
- HRDINA, Karel. 1947. „O Kosmovi a jeho kronice.“ Předmluva. In *Kosmova kronika česká.* Praha: Melantrich, s. 5–10.
- JANDOUREK, Jan. [2001] 2007. *Sociologický slovník.* Praha: Portál.
- JARCOVSKÁ, Lucie. 2004. „Prohlédněme genderové stereotypy.“ In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu.* Brno: Nesehnutí, s. 19–27.
- KALIVODOVÁ, Eva. 2010. *Browningová nebo Klášterský? Krásnohorská nebo Byron? O rodu v životě literatury.* Praha: Karolinum.

- KALNICKÁ, Zdeňka. 2007. „Metafora ženy ve filozofii.“ In Libuše Heczková a kol. (ed.). *Vztahy, jazyky, těla*. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. Praha: FHS UK, s. 192–207.
- KIMMEL, Michael S. [2000] 2011. *The Gendered Society*. New York/Oxford: Oxford University Press.
- KLAPISCH-ZUBER, Christine. 2002. „Mužství a ženství.“ In Jacques LeGoff (ed.), *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, s. 413–422.
- KLAPISCH-ZUBER, Christine. [1996] 1999. „Žena a rodina.“ In Jacques Le Goff (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*, s. 241–262.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. 2010. „Jazyk, diskriminace a demokracie.“ In Jana Valdrová, Blanka Knotková-Čapková, Pavla Paclíková. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. Příručka MŠMT ČR, s. 4–16.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka. 2011. „Předmluva.“ In Blanka Knotková-Čapková a kol. *Mezi obzory. Gender v interdisciplinární perspektivě*. Praha: Gender Studies, s. 7–10.
- KNOTKOVÁ-ČAPKOVÁ, Blanka, Tereza Kynčlová, Jan Matonoha. 2010. „Úvod: Gender jako metodologická kategorie literárních analýz.“ In Blanka Knotková-Čapková a kol. *Tváří v tvář. Gender jako metodologická kategorie literárních analýz*. Praha: Gender Studies, o.p.s., s. 8–30.
- KNOTKOVÁ, Blanka, Irena Smetáčková-Moravcová, Jana Decarli Valdrová. 2004. „Příručka pro posuzování genderové korektnosti učebnic.“ In *Ročenka katedry/centra genderových studií 03/04*. Praha: Fakulta humanitních studií UK, s. 176–193.
- KOTEYKO, Nelya. 2006. „Corpus Linguistics and the Study of Meaning in Discourse.“ *The Linguistics Journal* 1 (2): 132–157.
- KREJČÍ, Jaroslav. 2009. „Ženy ve spektru civilizací. Klíčový problém ve vývojové perspektivě.“ In Josef Tomeš (ed.). *Ženy ve spektru civilizací*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 9–21.
- KUKLA, Otakar Aleš. 1994. „Ctihodná Mlada.“ In Milan M. Buben, Rudolf Kučera, Otakar A. Kukla. *Svatí spojují národy: portréty evropských světců*. Praha: Panevropa, s. 58–62.
- KUTNAR František, Jaroslav Marek. 1997. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. Praha: NLN.
- LAKOFF, George, Mark Johnson. [1980] 2002. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host.
- LE GOFF, Jacques. [1996] 1999. „Středověký člověk.“ In Jacques Le Goff (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*, s. 9–35.
- LENDEROVÁ, Milena. 1999. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta.

MALANÍKOVÁ, Michaela. 2009. „Ženy, muži a středověk aneb Úvaha nad možnostmi a limity využití kategorie genderu v medievistice.“ In *Historik na Moravě*. Brno: Matice moravská, s. 603–609.

MATONOHA, Jan. 2003. „Literárněvědný text jako diskurz, velké vyprávění a výkon moci?“ *Česká literatura*. *Rozhledy* 51 (5): 580–585.

MATONOHA, Jan. 2005. „Žena a věda: feministické epistemologie a kritika vědeckého diskursu.“ In Marcela Linková, Alice Červinková (eds.) *Myšlení hranic: genderové pohledy na racionalitu, objektivitu a vědoucí subjekt*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 23–36.

MATONOHA, Jan. 2007. „Žena, která „není“: ženské psaní a destabilizace logocentrického diskursu.“ In Libuše Heczková a kol. (ed.) *Vztahy, jazyky, těla*. Texty z 1. konference českých a slovenských feministických studií. Praha: FHS UK, s. 365–381.

MILLETT, Kate. [1970] 2000. *Sexual Politics*. Urbana: University of Illinois Press.

MILLS, Sara. [1997] 2007. „Feministická teorie a teorie diskursu.“ In Libora Oates-Indruchová (ed.) *Ženská literární tradice a hledání identit. Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 275–308.

MORRIS, Pam. [1993] 2000. *Literatura a feminismus*. Brno: Host.

MURPHY, Robert F. [1979] 2004. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

NECHUTOVÁ, Jana. 2000. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad.

NOVÁK, Petr. 2009. „Teorie sociálních reprezentací.“ *E-psychologie* [online] 3 (1) [cit. 22-12-2012]. Dostupné z: <http://e-psycholog.eu/pdf/novak.pdf>.

OAKLEY, Ann. [1985] 2000. *Pohlaví, gender a společnost*. Praha: Portál.

OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. 1995. „Elaine Showalter a gynokritika.“ *ASPEKT – feministický kulturní časopis* [online] 1995 (1). Bratislava: Aspekt, s. 91-93. [cit. 20-12-2012]. Dostupné z: http://archiv.aspekt.sk/cit_det.php?IDcit=166.

OATES-INDRUCHOVÁ, Libora. 2007. „Úvod. Feministická literární teorie a procesy hledání.“ In Libora Oates-Indruchová (eds.) *Ženská literární tradice a hledání identit. Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 15–30.

ORTNER, Sherry B. [1974] 1998. „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“ In Libora Oates-Indruchová (ed.) *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 89-114.

PAVLÍK, Petr. 2006. „Gender: Úvod do problematiky.“ In Irena Smetáčková (ed.) *Gender ve škole. Příručka pro budoucí i současné učitelky a učitele*. [online]. Praha: Otevřená společnost, s. 9-13. [cit. 12-06-2012].

Dostupné z: <http://www.osops.cz/cz/projekty/genderova-rovnost/prirucka-pro-ucitelky-a-ucitele>.

- PAVLÍK, Petr. 2007. „Ženy a muži v genderové perspektivě: Gender přináší nový pohled.“ In Irena Smetáčková (ed.). *Příručka pro genderově citlivě vedení škol*. Praha: Otevřená společnost, s. 7–13.
- PAVLÍK, Petr. 2009. „Gender.“ Heslo. In Jaroslav Malina a kol. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, s. 1300–1301.
- PEARCE, Lynne. [1995] 2007. „Nalézt místo, odkud psát; metodologie feministické textové praxe.“ In Libora Oates-Indruchová (eds.). *Ženská literární tradice a hledání identit. Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 249–274.
- PERNOUD, Régine. [1980] 2002. *Žena v době katedrál*. Praha: Vyšehrad.
- PONĚŠICKÝ, Jan. 2008. *Fenomén ženství a mužství. Psychologie ženy a muže, rozdíly a vztahy*. Praha: Triton.
- PŮTOVÁ, Barbora. 2012. „Obraz ženy ve středověké kultuře.“ In *Culturologia 2. The Journal of Culture* 1(2), s. 50-56.
- RATAJOVÁ, Jana. 2008. „Panna a panenství/panic a panictví v české literatuře raného novověku.“ In Jana Ratajová, Lucie Storchová (eds.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorum, s. 542–591.
- RAVIK, Slavomír. 2002. *Velká kniha světců*. Praha: Regia.
- REINHARZ, Shulamit. 1992. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford: Oxford University Press.
- RENZETTI Claire M., Daniel J. Curran. 2003. *Ženy, muži a společnost*. Praha: Karolinum.
- ROWLANDS, Alison. 1994. „To wear a virgin's wreath: Gender and problems of conformity in early modern Germany.“ *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 1 (20): 227–232.
- RYNEŠ, Václav. 1944. *Mlada Přemyslovna*. Praha: Vyšehrad.
- SHOWALTER, Elaine. [1979] 1998. „Pokus o feministickou politiku.“ In Libora Oates-Indruchová (ed.). *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 209–234.
- SHOWALTER, Elaine. [1981] 2007: „Feministická kritika v divočině.“ In Libora Oates-Indruchová (ed.). *Ženská literární tradice a hledání identit. Antologie angloamerické feministické literární teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 121–168.
- SCHLOSSEROVÁ, Marianne. 2001. *Staré – ale ne zastaralé. Panenské zasvěcení jako cesta následování Krista*. [online]. Brno: vlastním nákladem [cit. 30-12-2012].
Dostupné z: www.fatym.com.

SKUPNIK, Jaroslav. 1995. „Geny a metafory – sexuální role v Západní společnosti: výsledek genetické determinace či metaforického uchopení reality?“ *Český lid* 82 (2): s. 145–160.

SMETÁČKOVÁ, Irena. 2009a. „Femininita.“ Heslo. In Jaroslav Malina a kol. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, s. 1196.

SMETÁČKOVÁ, Irena. 2009b. „Maskulinita.“ Heslo. In Jaroslav Malina a kol. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, s. 2392.

SMITH, Dorothy E. 1990. *Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*. London: Routledge.

SOKOLOVÁ, Věra. 2009. „Transgender.“ Heslo. In Jaroslav Malina a kol. *Antropologický slovník*. Brno: CERM, s. 4241.

SPENDER, Dale. [1980] 1998. „Jazyk z dílny mužů.“ In Libora Oates-Indruchová (ed.). *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 235–258.

SPUNAR, Pavel. 2002. „Spisovatelé – vzdělanci – básníci.“ In František Šmahel, Martin Nodl (eds.). *Člověk českého středověku*. Praha: Argo, s. 285–308.

STORCHOVÁ, Lucie. 2008. „Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku.“ In Jana Ratajová, Lucie Storchová (eds.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha: Scriptorum, s. 508–541.

ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. 2008. „Kdopak by se genderu bál.“ [online]. Praha: Národní kontaktní centrum – ženy a věda [cit. 15-11-2012].
Dostupné z: <http://www.cecwys.org/prilohy/1dc3aec4/Kdopak%20by%20se%20genderu%20bal.pdf>

VALDROVÁ, Jana. 2004. „Ženská a mužská role v jazyce.“ In Lenka Formánková, Kristýna Rytířová (eds.). *ABC feminismu*. Brno: Nesehnutí, s. 8–16.

VALDROVÁ, Jana. 2005. „Gender a jazyk.“ [online]. Praha: Člověk v tísni [cit. 17-10-2012].
Dostupné z: http://www.varianty.cz/cdrom/podkapitoly2/07_gender/IKV2_07_05_gender_a_jazyk.pdf

VALDROVÁ, Jana. 2010. „Genderová kultura projevu v českém jazykovém prostředí.“ In Jana Valdřová, Blanka Knotková-Čapková, Pavla Paclíková. *Kultura genderově vyváženého vyjadřování*. [online]. Příručka MŠMT ČR, Praha: MŠMT ČR, s. 18–45 [cit. 2012-11-18].
Dostupné z: http://data.idnes.cz/soubory/studium/A100125_BAR_GENDER_PRIRUCKA.PDF.

VRÁNA, Karel a kol. 2009. *V jednom společenství. Životní příběhy světců*. Praha: Vyšehrad.

VRBOVÁ, Hana. [1975] 2005. „Několik prozaických slov k překladu nejstarší české rýmované kroniky.“ In Marie Bláhová (ed.). *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Paseka, s. 216–219.

WILSON, Katharina M. 1984. „Introduction.“ In Katharina M. Wilson (ed.). *Medieval Women Writers*. Manchester: Manchester University Press, s. vii-xxix.

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. 2009. *Variace na gender. Poststrukturalismus, diskurzivní analýza a genderová identita*. Praha: Academia.

ŽEMLIČKA, Josef. 1997. *Čechy v době knížecí*. Praha: NLN.

ŽEMLIČKA, Josef. 2005. *Přemyslovci. Jak žili, vládli, umírali*. Praha: NLN.

Další zdroje

Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM. 1999. Zlín: Aion CS.

Analyzované dokumenty

Dětmár z Merseburku. [1003–1008] 2008. *Kronika*. Praha: Argo.

Kosmas. [1119/1122–1125] 1947. *Kosmova kronika česká*. Praha: Melantrich.

Dalimil. [1308–1314] 1849. *Dalimilova Chronika česká v nejdávnější čtení navrácena*. Od Váceslava Hanky. Praha: vlastním nákladem.

Dostupné z: <http://kramerius.mlp.cz/kramerius/MShowMonograph.do?id=173>

Dalimil. [1308–1314] 2005. *Kronika tak řečeného Dalimila*. Praha: Paseka.